

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR KRIMINOLOGIJOS KATEDRA

AUDRONĖ BAGDONAVIČIŪTĖ
(BAUDŽIAMOJI TEISĖ IR KRIMINOLOGIJA)

LAISVĖS ATĖMIMO BAUSMĖS ĮTAKA PAKARTOTINIAM NUSIKALSTAMUMUI

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
dr. Artūras Petkus

Vilnius, 2010

TURINYS

ĮVADAS	3
1. BAUSMĖS PASKIRTIS IR PRASMĖ	6
1.1 Bausmės samprata ir teorijos: praeitis ir dabartis	7
1.2 Bausmė kaip teisingumo principo įgyvendinimas.....	10
2. LAISVĖS ATĖMIMO BAUSMĖ IR PATAISOS PRIEMONĖS	12
2.1 Režimas ir jo pagrindiniai reikalavimai	15
2.2 Nuteistųjų darbo pataisos įstaigoje teoriniai ir praktiniai aspektai.....	19
2.3 Nuteistųjų bendrasis lavinimas ir profesinis mokymas	23
2.4 Socialinė rehabilitacija ir jos tikslai.....	26
2.4.1 Adaptacija pataisos įstaigoje	27
2.4.2 Kalėjimo subkultūra socialinėje rehabilitacijoje	30
3. GRĮŽIMO Į VISUOMENĘ LŪKESČIAI	34
3.1 Visuomenės požiūris kaip neigiamas laisvės atėmimo bausmės atlikimo padarinys.....	37
3.1.1 „Etikečių“ kljavimas: nuteistųjų kaltė	40
3.2 Aplinka, į kurią sugrįžta laisvės atėmimo bausmę atlikę asmenys.....	42
4. ALTERNATYVŲ LAISVĖS ATĖMIMUI PROBLEMATIKA	44
IŠVADOS	50
LITERATŪROS SĄRAŠAS	52
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	56
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	57
PRIEDAI	58

IVADAS

Nusikalstamumas – tai procesas, kurį sudaro visuma įstatymo baudžiamų veikų, padarytų tam tikroje valstybėje ar regione per tam tikrą laikotarpį. Pažymėtina, kad nusikalstamumas, kaip ir bet kuris kitas socialinis procesas negali egzistuoti pats savaime, jis nėra atskirtas nuo visuomenės. Pokyčiai visuomenėje visuomet sąlygoja ir nusikalstamumo funkcionavimo pokyčius. Nusikalstamumo šaknis, jo priežastis ir sąlygas įvairiais istoriniais laikotarpiais nagrinėjo nemažai žymių mokslininkų, kadangi nežinant nusikalstamumo priežasčių neįmanoma efektyviai jo kontroliuoti. Kriminologiniai tyrimai parodė, kad dauguma žmonių bent kartą gyvenime nusižengia įstatymui,¹ tačiau visuomenėje egzistuoja ir toks reiškinyss kaip pakartotinis nusikalstamumas, kuris yra itin pavojingas tiek pačiai visuomenei, tiek teisėsaugos institucijoms, tiek ir patiems asmenims, kurie dėl tam tikrų priežasčių ryžtasi pakartotinai nusikalsti.

Kriminologijoje recidyvinis nusikalstamumas – tai visuma nusikalstamų veikų, padarytų asmenų, kuriems anksčiau buvo taikytos bausmės arba jas pakeičiančios administracinio bei visuomeninio poveikio priemonės. Ši recidyvo sąvoka skiriasi nuo jo apibrėžimo baudžiamojoje teisėje, kuris pateikiamas Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse : „Nusikaltimų recidyvas yra tada, kai asmuo, jau teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą, jeigu teistumas už jį neišnykęs ar nepanaikintas įstatymų nustatyta tvarka, vėl padaro vieną ar daugiau tyčinių nusikaltimų“. Kaip matome iš pateikiamų apibrėžimų, kriminologinė recidyvo sąvoka apima baudžiamosios teisės pateikiamą recidyvo sąvoką, yra už ją platesnė, nes recidyvu arba pakartotiniu nusikalstamumu, laiko ir tų asmenų pakartotinai daromus nusikaltimus, kurie nebuvo teismo pripažinti recidyvistais bei nebūtinai buvo nuteisti už nusikaltimą. Šių sąvokų skirtumą, pasak profesoriaus J. Bluvšteino, sąlygoja skirtingi baudžiamosios teisės ir kriminologijos tikslai. Baudžiamojoje teisėje svarbu, kad asmeniui, padariusiam nusikaltimą, būtų paskirta teisinga bausmė. Todėl, suprantama, atsižvelgiama į tai, ar asmuo nusikalto pirmą kartą, ar jis jau buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už kitus nusikaltimus. Tuo tarpu kriminologijai svarbiausia yra nusikalstamų veikų prevencija. Šiuo atveju labai svarbu išsiaiškinti ir suprasti, kodėl prieš tai asmeniui taikytos poveikio priemonės nepadarė jokios teigiamos įtakos, kodėl jis vėl ryžosi nusižengti įstatymams, kurioje vietoje, skiriant bausmę buvo suklysta. Būtent bausmių skyrimas nusikalstamas veikas padariusiems asmenims, šių bausmių efektyvumas siekiant išvengti pakartotinio nusikalstamumo tikimybės yra nuolatinių diskusijų

¹ Justickis V. Kriminologija I dalis. -Vilnius, 2004. P. 200.

objektas.

Remiantis Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos duomenimis, viena iš dažniausių bausmių, skiriamų nusikaltimus įvykdžiusiems asmenims, yra terminuoto laisvės atėmimo bausmė.² Tokią teismų poziciją skatina didėjantis nusikalstamumo lygis (remiantis Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros veiklos ataskaitoje pateiktais duomenimis, 2009 metais, palyginus su 2008 metais, nusikalstamumas išaugo 6,4 procento, o palyginus su 2007 metais išaugo net 12,9 procento), vis dar išlikęs visuomenės požiūris, kad tik griežtos bausmės gali sutramdyti nusikaltusius asmenis.

2010 m sausio 1 d. Lietuvoje veikė 15 pataisos įstaigų, kuriose vidutiniškai per mėnesį buvo laikomi 8267 asmenys, iš kurių 7447 buvo nuteisti terminuota laisvės atėmimo bausme, taigi 100 000 gyventojų teko 260 įkalintų asmenų. Tačiau nepaisant to, kad terminuota laisvės atėmimo bausmė yra gana dažna bausmė Lietuvos teismų praktikoje, nusikalstamumo lygis ir toliau išlieka aukštas, o pakartotinio nusikalstamumo išvengti nepavyksta (remiantis Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos duomenimis, 2009 metais į pataisos įstaigas sugrįžo 12,2 procento asmenų, kuriems po laisvės atėmimo bausmės paskyrimo per metus laiko vėl buvo paskirtas laisvės atėmimas).

Kaip savo disertacijoje teigia Gitana Jurgaitienė,³ kriminologiniai tyrimai rodo, kad recidyvo priežasčių veikimo pradžia laiko požiūriu sutampa su asmens patraukimu baudžiamojon atsakomybėn pirmą kartą ir jo nuteisimu, t.y. su asmens patekimu į kriminalinės justicijos poveikio sferą pirmąkart. Kadangi, kaip jau buvo minėta, nusikaltusiems asmenims itin dažnai taikoma terminuota laisvės atėmimo bausmė, šiame darbe tikslinga išsamiau paanalizuoti būtent šios bausmės ir jos metu taikomų pataisos priemonių efektyvumą ir sąsają su pakartotiniu nusikalstamumu.

Hipotezės iškėlimas. Laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu nuteistiems asmenims taikomos pataisos priemonės negali visapusiškai įgyvendinti visų bausmei keliamų tikslų bei užtikrinti, kad jas taikant asmuo tikrai sugebės pasitaisyti ir pakartotinai nenusikalsti.

Darbo tikslas. Atskleisti laisvės atėmimo bausmės metu taikomų pataisos priemonių ir pakartotinio nusikalstamumo sąveiką.

² http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/teismu%20veiklos%20apzvalga2009_aktuali.pdf Prisijungimo laikas: 2010-10-02.

³ www.nplc.lt/sena/reng/ren29.doc. Prisijungimo laikas: 2010-10-10.

Uždaviniai. Tam, kad būtų tinkamai ir visapusiškai pasiektas šis tikslas, iškeliami tokie uždaviniai:

1. Atskleisti pagrindinius bausmės, skiriamos nusikalstamą veiką įvykdžiusiam asmeniui, tikslus.
2. Atskleisti laisvės atėmimo bausmės esmę ir pagrindinių pataisos priemonių, skirtų laisvės atėmimo bausmę atliekančiam asmeniui taikymo teisinius bei praktinius aspektus, įvertinti jų privalumus ir trūkumus.
3. Išanalizuoti laisvės atėmimo bausmės atlikimo pasekmes ją atlikusiam asmeniui bei adaptacijos visuomenėje problemas.

Metodai. Tinkamai panaudoti darbo metodai lemia išsamų pasirinktos darbo temos atskleidimą bei išsikulto tikslo pasiekimą. Siekiant visapusiškai išanalizuoti laisvės atėmimo bausmės įtaką pakartotinam nusikalstamumui, magistro baigiamajame darbe naudotasi istoriniu, lyginamuoju, dokumentų bei literatūros analizės. Naudojant apklausos metodus buvo apklausta 50 respondentų: anketų pagalba apklausta 40 Šiaulių tardymo izoliatoriuje laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų, interviu metodu apklausta 10 lygtinai iš pataisos įstaigų paleistų asmenų, esančių Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos Šiaulių regiono pataisos inspekcijos įskaitoje.

Šis magistro baigiamasis darbas skirtas išanalizuoti ir įvertinti, kaip terminuota laisvės atėmimo bausmė siekia vieno iš svarbiausių bausmės tikslų – pataisyti nusikaltusį asmenį, kad būtų išvengta pakartotinio nusikalstamumo ir jo sukeltų neigiamų padarinių.

1. BAUSMĖS PASKIRTIS IR PRASMĖ

Vienas pagrindinių ir visuotinai pripažintų baudžiamosios teisės principų yra atsakomybės neišvengiamumo principas. Šis principas reiškia, kad kiekvienas asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, turi sulaukti bausmės. Bausmė tai valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui įvykdžiusiam nusikalstamą veiką, tuo pačiu apribojant nuteistojo teises bei laisves visuomenės labui. Doc. dr. Romualdas Drakšas savo straipsnyje „Bausmė : bendrosios teorinės problemos“ bausmę įvardija kaip vieną iš dorovinio auklėjimo metodų, kuriuo siekiama koreguoti netinkamą asmens elgesį. Pagrindinė bausmės esmė yra nusikaltimą padariusio asmens nubaudimas, o jos turinį sudaro tam tikrų teisių ir laisvių atėmimas arba ribojimas. Nubaudimas, sukeltantis kančias ir suvaržymus yra objektyvus bausmės požymis nes kitu atveju ji prarastų savo prasmę. Šiuo metu galiojantis Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas kelia bausmei šiuos tikslus :

- sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo;
- nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį;
- atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas;
- paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų;
- užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą.⁴

Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse taip pat yra numatytos atskiros bausmių rūšys, skiriamos už įvairias nusikalstamas veikas. Bausmės įstatyme vardinamos pradedant nuo švelniausios bei baigiant griežčiausia ir sudaro vadinamąją bausmių sistemą. Taip pat numatomos atskiros bausmės už nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus padarytus nepilnamečių asmenų. Kaip žinia, šiuo metu Lietuvoje galiojantis Baudžiamasis kodeksas numato septynias bausmių rūšis, iš kurių griežčiausios yra terminuota laisvės atėmimo bausmė bei laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė. Visoms bausmėms, taip pat ir jau minėtoms griežčiausioms iš jų, keliami tie patys, jau minėti tikslai : sulaikyti nuo nusikalstamų veikų darymo, nubausti, atimti galimybę daryti nusikalstamas veikas, paveikti asmenis, kad daugiau nenusikalstų, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Visus bausmės tikslus galima sąlygiškai skirstyti į tris grupes :

- Tikslai, keliami visiems be išimties visuomenės nariams;

⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89 – 2741. 41 str. 2 d.

- Tikslai, keliami nusikaltusiems asmenims;
- Tikslai, keliami teismui.⁵

Visiems visuomenės nariams keliamas tikslas išreikštas žodžiais – sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo. Tai pradinis tikslas, kurio siekia įstatymų leidėjas, kriminalizuodamas vieną ar kitą veiką. Šitą tikslą galima įvardinti bendrąja prevencija, kadangi juo norima atkreipti visos visuomenės narių dėmesį į nusikalstamumą, siekiama, kad dar nenusikaltę asmenis nepasuktų nusikalstamu gyvenimo keliu. Asmenims, jau pažeidusiems baudžiamąjį įstatymą, keliami tikslai juos nubausti, atimti galimybę daryti nusikalstamas veikas bei paveikti asmenis, kad jie nebenusikalstų ateityje, t.y. kad būtų išvengta pakartotinio nusikalstamumo. Šiuose tiksluose, kurie galėtų būti įvardijami specialiąja prevencija, susipina net kelios, vadinamosios bausmių teorijos, kurios nuo seno kėlė daug diskusijų įvairių autorių bei mokslininkų tarpe.

1.1 Bausmės samprata ir teorijos : praeitis ir dabartis

Šių dienų baudžiamojoje teisėje bausmė dažniausiai nagrinėjama kaip vienas iš dorovinio auklėjimo metodų, kuriuo siekiama koreguoti netinkamą asmens elgesį.⁶ Tiesa, istorijos eigoje įvairūs mokslininkai skirtingai apibrėžė bausmės esmę bei paskirtį, rėmėsi įvairiomis teorijomis ir ieškojo būdų, kaip teisingai nubausti asmenį ir netgi sprendė klausimą, ar toks dalykas kaip bausmė apskritai yra reikalingas visuomenei ir valstybei. Daugiausia diskusijų visą laiką kėlė klausimas, ar bausmė nėra primityvus dalykas, kadangi ji taikoma kaip kerštas už padarytą nusikalstamą veiką, o kerštas civilizuotoje visuomenėje neturėtų būti toleruojamas.

Bausmės teorijos pagal bausmės esmę klasifikuojamos į absoliučiąsias ir utilitarines teorijas. Absoliučiosios teorijos bausmę laiko savaiminiu gėriu, kuriam negali būti keliami specialūs tikslai. Pagrindine bausmės funkcija pripažįstamas pažeistos teisės atstatymas. Utilitarinės teorijos bausmei iškelia specialias funkcijas, pagal kurias šios teorijos skirstomos į tris grupes: 1) bausmės esmė pripažįstančias bendrąją prevenciją; 2) bausmės esmė pripažįstančias specialiąją prevenciją; 3) bausmės esmė pripažįstančias ir bendrąją, ir specialiąją prevenciją. Be to, pagal bausmės paskirtį išskiriamos atpildo, įbauginimo, galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo ir rehabilitacijos teorijos.

Pirmoji ir pati seniausia bausmės teorija – tai atpildo teorija. Jos šaknys glūdi

⁵ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Kn. 2 : Aplinkybės, darančios įtaką baudžiamajai atsakomybei ir nusikalstamos veikos teisiniai padariniai. – Vilnius : Justitia, 2008. P. 209.

⁶ Drakšas. R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. – Vilnius : Justitia, 2008. P. 101.

bendruomeninėje santvarkoje galiojusiame keršte, kurio esmė apibūdinama taisykle “dantis už dantį, akis už akį”. Ši teorija teigia, kad už kiekvieną padarytą nusikaltimą turi būti paskiriama atitinkama bausmė, asmuo negali likti nenubaustas. Žinoma, dabartiniais laikais gryna atpildo teorija demokratinėse valstybėse jau nebėra taikoma, tačiau tai, kad ši teorija nurodė atpildą, kaip vieną iš bausmės tikslų, sieja ją su ir dabar bausmei keliamu tikslu – nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį. Be to, atpildo teorija reikšminga baudžiamajai teisei tuo, kad suformulavo keletą esminių principų, tokių kaip negalėjimas skirti bausmės jei nebuvo padarytas nusikaltimas, už kiekvieną nusikaltimą turi būti paskirta bausmė.⁷

Įbauginimo teorija – tai tam tikras poveikis nusikaltėliui, kuriuo siekiama atimti iš jo galimybę padaryti naujus nusikaltimus. Vienas iš šios teorijos atstovų, J. Bentamas, teigė, jog baume reikia taip įbauginti asmenį, kad jis daugiau niekada nesiryžtų nusikalsti. J. Bentamo nuomone, nusikaltimas yra ne tik natūralus biologinis individo polinkis, jo ištakų reikia ieškoti įvertinant individo asmenybę, jo socialines, ekonomines bei kultūrinės gyvenimo sąlygas. J. Bentamas taip pat pabrėžė, kad tik žinant pagrindines žmogaus elgesio paskatas galima sudaryti dirbtinių veiksnių, turinčių įtakos žmogaus elgesiui, sistemą. Šia teorija taip pat pirmą kartą išskirtos bendroji ir individualioji prevencijos, kurios iki šių dienų išliko baudžiamosios teisės teorijoje.⁸

Į įbauginimo teoriją savo esme labai panaši yra galimybės daryti nusikaltimus atėmimo teorija. Ši teorija rėmėsi žymaus mokslininko Čezarės Lombrozo teigusio, kad egzistuoja „nusikaltėlis iš prigimties“, mintimis. Jis iškėlė hipotezę, jog nusikaltėliais ne tampama, o gimstama. Č. Lombrozo atliko kruopščią savo ir kitų tyrėjų duomenų analizę, ištyręs 383 mirusiųjų ir 3 839 gyvų nusikaltėlių kaukoles. Be to, jis ištyrė ir 26 804 bandomųjų organizmo ypatumus: stebėjo pulsą, kūno temperatūrą, jautrumą, taip pat intelektą, įpročius, būdingas ligas, braižą ir t.t. Apibendrinęs savo išvadas, Č. Lombrozo išskyrė fizinius požymius, jo nuomone, apibūdinančius žmogų, kurį galima vadinti nusikaltėliu iš prigimties. Č. Lombrozo teigimu, nusikaltėlis turi tam tikrus įgimtus ar paveldėtus bruožus, kurie verčia jį daryti nusikaltimus ir šių jo bruožų panaikinti neįmanoma, todėl ši teorija neigė bet kokią nusikaltusio asmens pasitaisymo galimybę, teigdama, kad vienintelis būdas kovoti su nusikalstamumu yra nusikaltusių asmenų sunaikinimas, taip atimant jiems galimybę daryti nusikaltimus. Galimybės daryti nusikaltimus atėmimo teorija savo pagrindiniu

⁷ Švedas. G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. – Vilnius : VĮ Teisinės informacijos centras, 2006. P. 37.

⁸ Švedas. G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. – Vilnius : VĮ Teisinės informacijos centras, 2006. P. 38-39.

tikslu laikė absoliutų ir be jokių išlygų kelio užkirtimą visam laikui nusikalsti, tik to buvo siekiama labai kardinaliais, tokiais kaip kastracija, smegenų operacijos ir pan., metodais. Tačiau ir šios teorijos idėjos atsispindi dabar keliamuose bausmės tiksluose – atimti ar apriboti galimybę daryti nusikalstamas veikas. Suprantama, dabar taikomi būdai nėra tokie kardinalūs. Pvz., siekiant atimti galimybę gydytojui nusikalsti gydant ligonį, jam už jau padarytą nusikaltimą gali būti skiriama bausmė – uždraudimas verstis gydytojo praktika ir pan. Ši teorija taip pat paskatino mokslininkus atkreipti dėmesį į nusikaltimą padariusio žmogaus asmenybę, skiriant bausmes už įvykdytas nusikalstamas veikas taip pat atsižvelgti į jas padariusio žmogaus asmenybės bruožus.

Siekimas paveikti asmenis, kad jie daugiau nenusikalstų, yra pačios naujausios bei pažangiausios teorijos – rehabilitacijos teorijos atspindys baudžiamojoje teisėje. Apie nusikaltėlio pataisymą, kaip apie vieną iš tikslų, pirmasis prabilo vokiečių mokslininkas Štelceris. Ši teorija, skirtingai nuo kitų, pripažįsta tik pozityvų poveikį nusikaltėliui, t.y. psichologinę pagalbą, švietimą, mokymą, darbą bei auklėjimą. Rehabilitacijos teorijos esmė – grąžinti nusikaltusį asmenį į doros kelią, siekti, kad jis prisitaikytų visuomenėje, kad daugiau nedarytų nusikaltimų, kad visuomenėje neliktų tokio reiškinių kaip pakartotinis nusikalstamumas.

Visos minėtos bausmių teorijos, nors ir skirtingais būdais, siekė, kad nusikaltimą padaręs asmuo būtų nubaustas, nes viena iš bausmės paskirčių visais laikais buvo nusikalstamą veiką padariusio asmens nubaudimas. Visų šių teorijų tiesioginis taikymas nepasitvirtino bausmių vykdymo sistemoje, tačiau kiekviena jų, kaip jau buvo minėta, atsispindi šiuolaikinėje teisinėje sistemoje skiriant bei vykdant bausmes. Vienose valstybėse labiau dominuoja vienų teorijų atspindžiai, kitose kitų, tai priklauso nuo teisinės, ekonominės bei politinės padėties toje valstybėje.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas nusikaltusio asmens pataisymo tikslą įvardija ne pirmu punktu, o tik po nubaudimo bei galimybės daryti nusikaltimus atėmimo, galima suprasti, kad Lietuvos baudžiamoji teisė prioritetą teikia įbauginimo bei galimybės daryti nusikaltimą teorijų atmainoms. Galbūt todėl daugumoje mūsų Baudžiamojo kodekso straipsnių sankcijose įrašyta ir laisvės atėmimo bausmė, kuri, kaip jau buvo minėta, yra viena iš griežčiausių bausmių, nes riboja vieną svarbiausių vertybių žmogaus gyvenime – laisvę. Laisvė padeda atsirasti individo sąmoningumui, jo pilietiškumui. Juk žmogus, suvokdamas save kaip laisvą, nepriklausomą asmenybę, prisiimdamas atsakomybę už save, savo veiksmus, pats sprendžia įvairius klausimus, susijusius su morale, ateitimi, laisvės ribomis, kurių niekas nebegali nubrėžti, tik pats žmogus, atsidūręs tam tikroje gyvenimo kryžkelėje. Laisvės atėmimo bausmė iš žmogaus atima šią

vertybę ir vietoj jos duoda absoliučią kontrolę, izoliaciją nuo visuomenės ir patalpinimą tarp tokių pačių, laisvės netekusių asmenų

1.2 Bausmė kaip teisingumo principo įgyvendinimas

Paskutine bausmės tikslų grupe, kuri kelia reikalavimus teismui, įgyvendinamas teisingumo principas. Kaip viename iš savo straipsnių teigė dr. doc. Algimantas Dziegoraitis, ilgaamžė teisės praktika įrodė, kad nusikalstamumą galima sumažinti ne žiauria, o teisinga bausme. Vadinasi, pasak jo, humaniškumo ir teisingumo principas niekada nekliudo kovoti su nusikalstamumu. Teisus buvo Antikos filosofas Ciceronas sakydamas, kad per griežtas įstatymo taikymas kartais esti didžiai neteisingas.⁹ Panašiai samprotavo ir garsus XVIII amžiaus mąstytojas Č. Bekarija, savo veikale „Apie nusikaltimus ir bausmes“ apibūdindamas viduramžių teisingumo praktiką. Pasak jo, šalyse, kuriose buvo labai žiaurios bausmės, visada būdavo daug kruvinių ir nežmoniškų nusikaltimų, nes toji pati žiauri dvasia, kuria vadovavosi įstatymų leidėjas, būdinga ir tėvažudžio, ir plėšiko rankai.

Bausmės skyrimas yra labai svarbus baudžiamosios teisės institutas, kadangi skiriant bausmę nusikaltusiam asmeniui realiai įgyvendinama baudžiamoji teisė ir jos paskirtis, įgyvendinamas jau minėtas teisingumo principas, kuris reiškia įstatymo nustatytą, optimalų, pataisymui reikalingą bausmės dydį ir rūšį. Teisingumo principas skatina ir įpareigoja teismą atsižvelgti tiek į nukentėjusiojo, tiek į nusikaltusio asmens interesus, jo pasitaisymo galimybes. Vadovaudamasis bendraisiais bausmės skyrimo pagrindais, teismas turėtų kaltininkui parinkti tokią bausmę, kuri labiausiai pozityviai veiktų asmenį ir užkirstų kelią nusikalstamo elgesio recidyvui.¹⁰ Tai reiškia, kad bausmė bus efektyvi ir teisinga tik tuomet, jeigu ją atlikęs asmuo pasitaisys ir taps pilnaverčiu visuomenės nariu.

Teismai, skirdami bausmes, privalo atsižvelgti į daugelį svarbių dalykų ir siekti, kad asmeniui paskirta bausmė būtų teisinga, atitiktų jo padarytą nusikalstamą veiką ir jis būtų teisingai nubaustas. Remiantis Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 54 straipsniu, teismas, skirdamas bausmes, privalo laikytis trijų pagrindinių taisyklių, kurios visos kartus sudaro bausmės skyrimo pagrindus. Pirmoji taisyklė yra ta, kad bausmę teismas privalo skirti pagal Baudžiamojo kodekso straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą veiką, sankciją, taip pat jis privalo vadovautis

⁹ Dziegoraitis A. Baudžiamoji politika Lietuvoje : realybė ir perspektyvos. – Vilnius : DANIELIUS, 2002. P. 17.

¹⁰ Drakšas. R. Bausmė : bendrosios teorinės problemos. Bausmė ir socialinis teisingumas. Lygtinai išleistų asmenų priežiūros organizacijos leidinys. Vilnius, 2005.

bendrosios dalies nuostatomis bei skirdamas bausmę atsižvelgti į veikos pavojingumo laipsnį, kaltės formas ir rūšis, motyvą, tikslą, stadiją, kaltininko asmenybę, bendrininkavimo formą ir rūšį, atsakomybę lengvinančias bei sunkinančias aplinkybes. Šių taisyklių laikymasis bei tinkamas jų pritaikymas turi padėti įgyvendinti bausmei keliamus tikslus : sulaukyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, nubausti juos, atimti galimybę daryti nusikalstamas veikas, paveikti asmenis, kad daugiau nenusikalstų. Kaip jau buvo minėta, labai svarbu įgyvendinant visus, bausmei keliamus tikslus, siekti, kad kuo mažiau būtų tokio reiškinių, kaip pakartotinis nusikalstamumas, apraiškų, kad vieną kartą paskyrus nusikaltusiam asmeniui bausmę, būtų įgyvendinti visi bausmei keliami tikslai. Bausmę galima pavadinti teisinga tuomet, kai ją atlikęs buvęs nusikaltėlis pasitaiso ir sugeba tapti pilnaverčiu civilizuotos visuomenės nariu, todėl skiriant bausmes labai svarbu vengti bet kokio šabloniškumo ir skirti jas, kaip jau buvo minėta, labai individualizuotai, kadangi kiekvienas žmogus yra skirtingas ir tik parinkus jam tinkamą bausmę galima tikėtis, kad bausmės tikslai bus pasiekti. Tyrimai parodė, kad teisingos ir visapusiškai pagrįstos bausmės nusikaltusiam asmeniui paskyrimas turi didelę įtaką tolimesniam žmogaus likimui ne tik šios bausmės atlikimo laikotarpiu, bet ir apskritai kritiškai apmąstant savo gyvenimą arba ryžtingai nusprendžiant pasitaisyti bei nepažeidinėti įstatymų. Jeigu neteisingas nuosprendis sukelia žmogui nusivylimą šalyje veikiančiais baudžiamaisiais įstatymais ir teisine sistema, neapykantą žmonėms, tai tiksliai ir teisingai paskirta bausmė gali padėti jam suformuoti ryžtingo pasitaisymo motyvą bei siekimą nepalūžti sunkiose ir sudėtingose izoliacijos sąlygose.¹¹

Vienas aktualiausių šių dienų klausimų yra laisvės atėmimo, kaip vienos iš bausmių rūšių sugebėjimas įvykdyti visus numatytus bausmės tikslus bei išvengti recidyvinio (pakartotinio) nusikalstamumo apraiškų. Kodėl tiek daug dėmesio turėtų būti skiriama laisvės atėmimo bausmei? O gi todėl, kad ji, kaip jau minėta, yra labai specifinė savo sąlygomis bei teisių ir teisėtų interesų suvaržymu. Skirtingose pasaulio valstybėse ši bausmė bei jos skyrimas vertinamas skirtingai. Pvz. Graikijos, Portugalijos, Švedijos bei kai kurių kitų valstybių įstatymai numato, kad laisvės atėmimo bausmė gali būti taikoma tik tuomet, kai viešosios tvarkos neįmanoma užtikrinti jokiais kitais būdais, kai padarytas nusikaltimas yra toks sunkus, kad nėra galimybės skirti nusikaltimą padariusiam asmeniui jokios alternatyvios bausmės. Olandijoje ir Prancūzijoje teismams yra suteikta kone neribota laisvė vietoj laisvės atėmimo bausmės skirti alternatyvias bausmes. Tarkim Olandijoje teismas gali skirti nusikaltusiam asmeniui piniginę baudą net gi tuomet, kai už jo padarytą

¹¹ Dziegoraitis A. Baudžiamoji politika Lietuvoje : realybė ir perspektyvos. – Vilnius : DANIELIUS, 2002. P. 59.

nusikaltimą kaip viena iš galimų bausmių numatytas laisvės atėmimas iki gyvos galvos.¹²

Kalbant apie dabartinę situaciją Lietuvoje, galima teigti, kad Lietuvos teismams įstatymas taip pat suteikia pasirinkimo laisvę skiriant bausmes, tačiau praktika rodo, kad skirdami bausmes teismai vis dar teikia pirmenybę būtent laisvės atėmimo bausmei. Remiantis Nacionalinės teismų administracijos pateiktais duomenimis 2009 metais Lietuvoje už nusikaltimų bei baudžiamųjų nusižengimų padarymą buvo nuteisti 16 276 asmenys, o jiems teismų paskirtos bausmės pasiskirstė taip :

1 lentelė. Teismų skiriamų bausmių rūšys

Viešųjų teisių atėmimas	6 (0,04%)
Teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas	62 (0,9%)
Viešieji darbai	334 (2%)
Bauda	4603 (28,2%)
Laisvės apribojimas	2217 (13,6%)
Areštas	1465 (9%)
Terminuotas laisvės atėmimas	6628 (41%)
Laisvės atėmimas iki gyvos galvos	3 (0,02%)

Taigi, atsižvelgiant į prieš tai minėtus bausmėms keliamus tikslus, itin svarbu išanalizuoti ir įvertinti terminuotos laisvės atėmimo bausmės galimybes ir pastangas jų pasiekti, kadangi daugiausia asmenų nuteisiama būtent šia bausme, tikintis, kad jie bus tinkamai nubausti ir pataisyti bei sugebės sugrįžti ir gyventi civilizuotoje visuomenėje.

2. LAISVĖS ATĖMIMO BAUSMĖ IR PATAISOS PRIEMONĖS

Laisvės atėmimo bausmė kryptingai taikoma ne taip seniai, kaip dažnai galvojama. Kalėjimas tapo svarbiu baudžiamosios sistemos įrankiu tik tada, kai bausmės skyrimo teisę perėmė valstybė. Tiesa, pradinėse kalėjimo ir laisvės atėmimo bausmės formavimosi stadijose vargu ar buvo galima kalbėti apie bausmės tikslų įgyvendinimą. Juk nuteistieji buvo laikomi pilių požemiuose ar bokštuose, kur gyvenimo sąlygos buvo itin prastos ir dauguma net nesulaukdavo bausmės pabaigos.

¹² Dapšys A., Misiūnas J. ir kt. Bausmės individualizavimo teisinės problemos : baudžiamojo įstatymo normų ir jų taikymo teismų praktikoje sisteminė analizė. – Vilnius : Teisės institutas, 2008. P. 15-16.

Žinoma, kita vertus tokiu atveju buvo galima drąsiai teigti, kad laisvės atėmimo bausmė patikimai apsaugodavo nuo pakartotinio nusikalstamumo.

Pati kalėjimų sistema dabartine prasme pradėjo formuotis XIII amžiuje, o pirmasis kalėjimas, primenantis šiuolaikinius, buvo pastatytas 1595 metais Olandijoje, Amsterdame. Jo įsteigimo tikslas buvo pataisyti valkatas įtraukiant juos į darbą. Taigi vis dėlto pradinis laisvės atėmimo bausmės tikslas buvo pataisyti nusikaltėlius, kad jie daugiau nebeusikalstų, tik dar nebuvo susiformavusi pati sistema, kuri padėtų pasiekti šio tikslo. Taigi atsisakius žiaurių bausmių, kurių tikslas buvo vienas – įbauginti visuomenę ir sunaikinti nusikaltėlį, kad jis daugiau niekada nepažeidintų įstatymų, buvo prabilta apie laisvės atėmimo bausmę ir netgi įsteigus pirmąjį kalėjimą buvo kalbama apie nusikaltusių asmenų pataisymą, siekiant išvengti tokio reiškimo, kaip pakartotinis nusikalstamumas. To buvo siekiama įvairiais būdais ir būtent dėl to viena po kitos formavosi įvairios kalinimo sistemos, skirtingais būdais siekusios pataisyti nusikaltusius asmenis. Viena iš pirmųjų tokių kalinimo sistemų buvo Pensilvanijos kalinimo sistema, susiformavusi 1786 metais. Kalinimas tokioje penitenciarijoje rėmėsi filosofine nuostata, kad kiekvieno žmogaus siela iš prigimties yra gera ir tik gyvenimo bei nedorų žmonių įtaka varžo šitą prigimtą gerumą, todėl kalinius būtina laikyti vienutėse, izoliuotus ne tik nuo išorinio pasaulio, bet ir vienus nuo kitų. Remiantis šia kalinimo sistema, bausmė turi būti ne tik individuali, bet ir individualizuojanti. Kaliniams buvo draudžiama garsiai kalbėti, skaityti, dirbti. Pasivaikščioti nuteistieji buvo vedami į izoliuotus kalėjimo kiemo sektorius, bažnyčioje meldėsi atskirose kabinose. Kalinimo sistema buvo grindžiama keliais principais:

- nuteistasis turi kentėti, kad pasitaisytų;
- kalinimas vienutėje apsaugo nuteistąjį nuo žalingo kalėjimo poveikio ;
- vienatvė nuteistajam suteikia galimybę apmąstyti savo nuodėmes ;
- kalinimas vienutėje ekonomiškai naudingas, nes visuomenei reikia patenkinti tik minimalius nuteistųjų poreikius.¹³

Tokiomis priemonėmis buvo siekiama, kad kaliniai neperimtų vienas kito blogų savybių bei kalinimo įstaigose esančių blogų tradicijų. Kadangi ši sistema nebuvo veiksminga, nes išėję į laisvę nuteistieji nebemokėjo prisitaikyti prie normalių gyvenimo sąlygų, JAV, Oberne, buvo pastatyta dar

¹³ Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė : baudžiamosios politikos baudžiamieji, teisiniai ir vykdymo aspektai. – Vilnius : VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. P. 87.

viena pataisos įstaiga, kurioje jau nebuvo tokio griežto nuteistųjų izoliavimo, į vienuotes jie būdavo uždaromi tik nakčiai, o dieną grupėmis dirbo įvairius darbus. Ši kalinimo sistema gavo Oberno kalinimo sistemos pavadinimą. Vienas iš žinomiausių JAV kalėjimų, kuris rėmėsi Oberno kalinimo sistemos pagrindiniais principais, buvo Alkatraso kalėjimas, įkurtas 1934 metais Alkatraso saloje. Dėl itin griežtų kalinimo sąlygų ši sala kartu su kalėjimu užsitarnavo Amerikos velnio salos pavadinimą.

Viena iš progresyvesnių kalinimo sistemų, savo tikslus sutelkusi į įpročių daryti naujus nusikaltimus pašalinimą įtraukiant nuteistuosius į darbą, juos lavinant bei darant moralinį poveikį jų asmenybei buvo progresyvioji (Airiškoji) kalinimo sistema. Vienas iš įdomesnių šios sistemos ypatumų buvo tas, kad įkalinimas, t.y. laisvės atėmimo bausmė nebuvo terminuota, nusikaltęs asmuo savo elgesiu turėjo įrodyti, kad jau pasitaisė ir išėjęs į laisvę daugiau nebusikals.

Tarptautinio pripažinimo sulaukė ir Borstalių kalinimo sistema, pagal kurią nuteistieji buvo privalomai įtraukiami į darbą, profesinį mokymą bei bendrąjį lavinimą. Tačiau nors ši sistema ir buvo veiksminga, visgi ji nepadėjo visiškai išvengti tokio reiškinio kaip pakartotinis nusikalstamumas, o tai skatino valstybes imtis naujų reformų. Pirmoji tokių reformų ėmėsi Vokietija, atsisakiusi pataisos ir perauklėjimo tikslų skiriant laisvės atėmimo bausmę, kadangi nehumaniška mokyti žmogų kaip reikia gyventi laisvėje tą laisvę iš jo atėmus. Pagrindiniais tikslais vokiečiai laikė nuteistųjų skatinimą dirbti bei jų psichologinę terapiją. Vėliau Vokietijos pavyzdžiu pasekė ir reformų penitencinėje srityje ėmėsi Danija, Švedija, Norvegija, Suomija bei JAV. Valstybės nagrinėjo pagrindines su laisvės atėmimo bausme susijusias problemas ir sprendė klausimą, kaip kuo efektyviau vykdyti šią bausmę, siekiant išvengti neigiamų jos padarinių.

Taigi laisvės atėmimo bausmė nukeliavo gana ilgą kelią, kisdama įvairiais istoriniais laikotarpiais, tačiau pagrindiniai jos elementai visuomet išliko tie patys : izoliavimas nuo visuomenės, darbas, griežtas kiekvieno poelgio reglamentavimas, o vėlesniais laikais pasipildė ir naujais, tokiais kaip socialinė reabilitacija ar psichologinė terapija.

Tačiau vis dėl to laisvės atėmimo bausmė yra gana prieštaringa. Nors ir teigiama, kad vienas iš laisvės atėmimo tikslų yra nusikaltusio asmens pataisymas, siekimas, kad grįžęs į visuomenę jis galėtų joje prisitaikyti ir daugiau nebusikaltų, t.y. kad būtų išvengta pakartotinio nusikalstamumo, tačiau juk izoliavimas nuo visuomenės, priverstinis darbas, griežtas kiekvieno poelgio reglamentavimas ir kiti laisvės atėmimo bausmės elementai, keičia asmenybę, sąlygoja jos elgesį bei labai dažnai atpratina nuo gyvenimo laisvėje. Laisvės atėmimo bausmė orientuota į nuteistojo resocializaciją, tačiau izoliuotas nuo visuomenės, nuteistasis ribojamas nuo kontaktų su

išoriniu pasauliu, kurie jį galėtų veikti teigiamai. Asmuo pasmerktas ilgą laiką būti nusikalstamoje aplinkoje, kurioje didžiausią įtaką vienas kitam daro nuteistieji, o kalėjimo personalo auklėjimo pastangos tampa neefektyvios ir elgesio normos, prie kurių nuteistieji pripratę, kurios “zonoje” laikomos normaliomis ar net privalomomis, dažnai tampa skaudžių konfliktų šaltiniu laisvėje. Be to, įprotis būti tarp panašių į save žmonių, negali staiga išnykti išėjus į laisvę, todėl daugelis jaučia stiprų poreikį bendrauti su “nelaimės draugais”, kurių vertybių skalė vienoda, o tai trukdo nutraukti ryšius su nusikalstama praeitimi, susirasti darbą ir t.t.¹⁴

Siekdami nustatyti, kaip laisvės atėmimo bausmė sugeba įgyvendinti bausmės tikslus bei išvengti tokio neigiamo reiškimo, kaip pakartotinis nusikalstamumas ir įvertindami tai, kad vis dėlto vienas pagrindinių bet kurios bausmės, tarp jų ir laisvės atėmimo bausmės, tikslų yra pataisyti nusikaltusius asmenis, šiame darbe apžvelgsime ir įvertinsime nuteistųjų, kuriems paskirta laisvės atėmimo bausmė, pataisos priemones ir jų efektyvumą siekiant išvengti pakartotinio nusikalstamumo.

Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas numato, kad nuteistųjų, kuriems paskirta laisvės atėmimo bausmė, pataisos priemonės yra šios: laisvės atėmimo režimas, nuteistųjų darbas, socialinė rehabilitacija, bendrasis lavinimas bei profesinis mokymas. Kiekvienos iš šių priemonių taikymas laisvės atėmimo bausme nuteistų asmenų atžvilgiu turi skatinti jų asmenybės pokyčius teigiama linkme, siekiant, kad iš pataisos įstaigos į visuomenę sugrįžtų pilnavertis jos narys.

2.1 Režimas ir jo pagrindiniai reikalavimai

Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės nurodo, kad institucijos, kurioje atliekama laisvės atėmimo bausmė, režimas turėtų kuo mažiau skirtis nuo gyvenimo laisvėje, nežlugdyti nuteistųjų atsakomybės jausmo, išlaikyti pagarbą jų žmogiškajam orumui.

Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas¹⁵ pateikia tokį režimo, kaip vienos iš pataisos priemonių laisvės atėmimo bausme nuteistiems asmenims, apibrėžimą: režimas – tai diferencijuotų laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygų ir šią bausmę atliekančių nuteistųjų elgesio taisyklių visuma. Režimas, kaip jau buvo minėta, yra viena iš nuteistųjų laisvės atėmimo bausme pataisos priemonių. Įstatymų leidėjas šią pataisos priemonę netgi įrašė pirmu numeriu, kadangi

¹⁴ Bluvšteinas J., Bieliūnas E. ir kt. Kriminologija. – Vilnius: Pradai, 1994. P. 231.

¹⁵ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73 – 3084. 112 str.

režimo tikslas yra ugdyti nuteistųjų laisvės atėmimu drausmę, išauklėti juos, kad jų elgesys atitiktų visuomenėje priimtas taisykles. Būtinai režimo reikalavimai yra :

- būtinas izoliavimas ir nuolatinė nuteistųjų priežiūra;
- reikalavimas visiems nuteistiesiems tiksliai ir nenukrypstamai vykdyti savo pareigas;
- skirtingų laikymo sąlygų nuteistiesiems sudarymas, atsižvelgiant į jų padaryto nusikaltimo pobūdį, asmenybę bei elgesį bausmės atlikimo metu.

Pabrėžtina, kad nuteistasis izoliuojamas nuo viso išorinio pasaulio, nuo viso to, kas paskatino jį padaryti nusikaltimą. Taip neva jis apsaugomas nuo neigiamo išorinio poveikio, tačiau visuomenės manymu, būtent ji tokiu būdu yra apsaugoma nuo nusikaltėlio. Michel Foucault¹⁶ savo knygoje „Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas“ teigia, kad vienatvė, atskyrimas nuo neigiamos aplinkos skatina bausmės savireguliaciją, padeda nuteistajam daugiau mąstyti ir apgalvoti savo nusikalstamą elgesį. Tačiau, kita vertus, pasak jo, nuteistųjų izoliavimas garantuoja maksimalų valdžios intensyvumą, kurio neatsvers jokia kita įtaka. Izoliuotas kalinamasis, pasak M. Foucault, lieka akis į akį su jį valdančia valdžia.

J. Bluvšteino teigimu, būtent izoliacija atspindi laisvės atėmimo bausmės prieštarumą.¹⁷ Juk laisvės atėmimo bausmę atliekantis asmuo, pasak jo, turi pasitaisyti, išmokti gyventi visuomenėje bei prie jos prisitaikyti, tačiau vietoj to jis yra nuo jos izoliuojamas, užmiršta, kokiomis moralinėmis ir socialinėmis nuostatomis remdamasi ji gyvena bei prisitaiko prie pataisos įstaigoje egzistuojančių taisyklių ir normų. Šis pripratimas ir prisitaikymas, kaip jau buvo minėta, dažnai tampa itin skaudžių konfliktų laisvėje priežastimi ir skatina pakartotinį nusikalstamumą, kadangi normos, prie kurių laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu buvo pripratę nuteistieji, už pataisos įstaigos ribų vertinamos kaip netinkamos ir trukdo pritaipiti prie visuomenės.

Būdami pataisos įstaigose asmenys, nuteisti laisvės atėmimo bausme, yra griežtai kontroliuojami. Jų gyvenimas reguliuojamas nuo ryto iki vakaro, viskas vyksta pagal griežtą dienotvarkę ir čia vėl pasireiškia laisvės atėmimo bausmės prieštarumas, įgyvendinant vieną iš bausmės tikslų – pataisyti asmenį, kad jis daugiau nebenusikalstų. Juk griežta dienotvarkė, kiekvieno poelgio reguliavimas, praktiškai mąstymas už nuteistąjį, labai susilpnina vėlesnį jo gebėjimą prisitaikyti laisvėje, gyventi kaip normaliam civilizuotos visuomenės dalyviui, o tai savo

¹⁶ Foucault M. Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. – Vilnius : „Baltos lankos“, 1998.

¹⁷ Bluvšteinas J., Bieliūnas E. ir kt. Kriminologija. – Vilnius : Pradai, 1994.

ruožtu, skatina pakartotinį nusikalstamumą, nesugebant prisitaikyti prie laisvo ir niekieno nereguliuojamo gyvenimo.

Nuteistųjų laisvės atėmimo dienotvarkė, remiantis Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodekso 113 str., yra viena iš režimo užtikrinimo priemonių. Kiekvienos pataisos įstaigos dienotvarkė yra tvirtinama pataisos įstaigos direktoriaus įsakymu ir ji griežtai nurodo, kada reikia keltis, kada valgyti, dirbti ar mokytis, o kada eiti miegoti. Dienotvarkė yra gana senas išradimas, kilęs dar iš vienuolynų laikų, kuris gana greitai išplito, paskleisdamas tris pagrindinius metodus - laiko sekvenciškumą, prievartinį užimtumą bei ritmingą cikliškumą.¹⁸

Laisvės atėmimo bausmės atlikimas pataisos įstaigoje, nuolatinė nuteistojo priežiūra ir kontrolė, griežtai sudaryta dienotvarkė, kurios privalu laikytis, nutolina ir dažnai užslopina mintis apie savarankišką bei pilnavertį gyvenimą visuomenėje. Išėjus į laisvę po to, kai kiekvienas tavo žingsnis buvo kontroliuojamas, vertinamas ir prižiūrimas bei stengiantis išlieti į visuomenę, kur tenka pačiam priimti sprendimus, viskas atrodo gana sudėtinga. Štai tuomet ir iškyla didžioji dilema : kas lengviau - ar priimti savarankiškus sprendimus ir stengtis prisitaikyti visuomenėje ar vėl sugrįžti ten, kur viskas bus nuspręsta už tave. Sprendžiant šį sudėtingą klausimą prisideda ir kitos su laisvės atėmimo bausme bei pakartotiniu nusikalstamumu susijusios problemos, tokios kaip neigiamas visuomenės požiūris, nepasikeitusi gyvenamoji aplinka, į kurią sugrįžtama atlikus bausmę bei kitos. Bendraujant su pačiais nuteistaisiais, susidarė įspūdis, kad dažnam iš jų problemos išsprendimas, kuomet už tave tai padaro kiti, žymiai palengvina gyvenimą ir dažnas iš jų nurodė, kad būtent dėl to nieko savo gyvenime keisti nenorėtų.

Dar vienas režimo reikalavimas, skirtingų laikymo sąlygų sudarymas, vadinamoji diferenciacija, prasideda jau skiriant nusikaltimą įvykdžiusiam asmeniui laisvės atėmimo bausmę. Pirmiausia, atsižvelgiant į minėtas sąlygas, nuteistasis yra siunčiamas į tam tikrą pataisos įstaigą – tai gali būti pataisos namai, nepilnamečių pataisos namai arba kalėjimas. Vėliau pačioje pataisos įstaigoje vėl vyksta paskirstymas, kurio metu nuteistasis paskiriamas į tam tikrą grupę, iš kurių kiekvienoje yra sudarytos skirtingos nuteistųjų laikymo sąlygos. Tačiau ir čia galima išvelgti daug neigiamų aspektų – skirstant į grupes atsižvelgiama ne tik į formalias skirstymo taisykles, didelę reikšmę turi ir neformalios taisyklės, į kurias pataisos įstaigos administracija yra priversta atsižvelgti, siekiant, kad būtų išvengta konfliktinių situacijų. Kaip nurodė tyrimo metu kalbinti nuteistieji, jausmas, kad esi skiriamas į tam tikrą kamerą ar lokalinį sektorių ne vien pagal formalius kriterijus, bet ir pagal tai, kokiai vadinamajai kastai esi priskiriamas labai stipriai veikia psichiką,

¹⁸ Foucault M. Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. – Vilnius : „Baltos lankos“, 1998. P. 181.

ypatingai tų nuteistųjų, kurie į pataisos įstaigą yra patekę pirmą kartą. Toks požiūris į žmogų smukdo jį kaip asmenybę, tarsi nužmogina jį ir sukelia neapykantos jausmą.

Diferenciacija, kaip vienas iš režimo reikalavimų galėtų būti sėkminga ir skatintų nuteistųjų pasitaisymą tuo atveju, jei būtų vykdoma atsižvelgiant tik į formalius ir teisėtus kriterijus, t.y. į nuteistojo asmenybę, padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo elgesį laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu. Deja, tenka pripažinti, kad dabartinėmis sąlygomis vargu ar pavyktų išvengti diferencijuojant bei skirstant nuteistuosius atsižvelgti tik į šiuos, jau minėtus formalius kriterijus, kadangi pataisos įstaigose egzistuojantis subkultūros reiškiny, savi įstatymai ir normos yra itin tvirtai įleidę šaknis ir kol nebus su tuo susitvarkyta, kalbėti apie nuteistųjų pasitaisymą dėl jiems neva sudarytų skirtingų laikymo sąlygų yra labai sudėtinga, be to, labai dažnai ir patys nuteistieji, netgi nepriklausantys jokioms vadinamosioms kastoms ir susibūrę į tam tikrą neutralią grupę, nenori priimti naujų nuteistųjų, ypač tų, kurie buvo atstumti kitų kastų, į savo tarpą, tokiu savo elgesiu užkirsdami kelią realiam ir veiksmingam šio režimo reikalavimo įgyvendinimui.

Kitas režimo reikalavimas, kaip jau minėta, yra reikalavimas nuteistiesiems tiksliai ir nenukrypstamai atlikti savo pareigas. Specialiausias nuteistųjų, kuriems paskirtas laisvės atėmimas, pareigas numato Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodekso 110 straipsnis, kuris teigia, kad laisvės atėmimo bausme nuteisti asmenys privalo laikytis pataisos įstaigų vidaus tvarkos, vykdyti administracijos reikalavimus, eilės tvarka budėti gyvenamosiose patalpose, tausoti pataisos įstaigos turtą.

Be šių išvardintų nuteistųjų pareigų, įstatymas jų atžvilgiu dar numato ir draudimus, kurie taip pat yra vienas iš režimo, kaip nuteistųjų laisvės atėmimu pataisos priemonės, reikalavimų. Nuteistiesiems pataisos įstaigose draudžiama organizuoti įvairius piketus, kelti riaušes, steigti politines partijas, vartoti alkoholį, narkotines bei psichotropines medžiagas, daryti tatuiruotes, be gydytojo paskyrimo vartoti įvairius medikamentus, atlygintinai disponuoti savo turtu pataisos įstaigoje, kurstyti kitus nepaklusti teisėtiems pataisos įstaigos administracijos reikalavimams ar reikalauti bet kokios paslaugos iš kito nuteistojo naudojant fizinį ar psichinį smurtą.

Taigi, iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad nuteistųjų pareigos įstatyme yra apibrėžtos gana išsamiai ir jų laikymasis lyg ir turėtų skatinti jų pataisos procesą, tačiau ir čia galima išžvelgti tam tikrų prieštaravimų.

Visų pirma, tam, kad šios nustatytos pareigos ir draudimai būtų veiksminga pataisos priemonė, jų turi būti laikomasi, tačiau taip toli gražu nėra. Remiantis Kalėjimų departamento prie

Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos duomenimis, 2009 metais iš nuteistųjų ar bandant jiems perduoti buvo paimti 5004 mobilieji telefonai, 2731 SIM kortelė, 196 litrai alkoholio, 1,771 kilogramo narkotinių ir psichotropinių medžiagų. Iš viso per 2009 metus laisvės atėmimo vietose užregistruotos 193 nusikalstamos veikos, iš kurių net 123 susijusios su neteisėta narkotinių ar psichotropinių medžiagų apyvarta. Tai rodo priemonių, kuriomis užtikrinamas režimas pataisos įstaigoje, trūkumus, kadangi pakartotinis nusikalstamumas tęsiasi net ir laisvės atėmimo baismės atlikimo metu, jau nekalbant apie jo tikimybę išėjus į laisvę. Dar tai rodo, kad vien tik griežtų pareigų nustatymas negali pataisyti nusikaltusio asmens, jis turi išmokti pats suvokti ir atskirti teigiamus dalykus nuo neigiamų, turi matyti šalia savęs teigiamus pavyzdžius, o ne tokius pat nuteistuosius kaip jis.

Antra, pernelyg griežti reikalavimai ir nurodymai skatina neigiamą atsakomąją reakciją. Dalis tyrimo metu kalbintų nuteistųjų teigė, kad, jų nuomone, jau pats laisvės atėmimo baismės paskyrimas atima viską, kas buvo įprasta laisvėje ir dėl to kelia pyktį, o dar papildomų draudimų nustatymas skatina elgtis priešingai bei tarsi sąmoningai priešintis nustatytai tvarkai. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos duomenimis, per 2010 metų sausio – kovo mėnesius, Lietuvos pataisos įstaigose nuteistiesiems buvo skirti 2336 paskatinimai, o drausmės komisijoje nagrinėtos net 3174 drausminės bylos.

Taigi siekiant, kad nuteistiesiems nustatytos pareigos ir draudimai būtų veiksminga pataisos priemonė ir neskatintų pakartotinio nusikalstamumo jau pačioje pataisos įstaigoje, reikia ne tik griežtai nurodyti, bet ir skirti daug dėmesio nuteistajam, kaip asmenybei, sugebėti įrodyti jam, kad pareigų laikymasis svarbus ir reikalingas ne pataisos įstaigos administracijai, o jam pačiam.

Režimas ir jo pagrindiniai reikalavimai visuomet buvo vienas iš aktualiausių klausimų, kuriuos bandė spręsti skirtingos kalinimo sistemos, ieškomos tinkamiausių būdų, kaip veiksmingai šia pataisos priemone pataisyti nusikaltusius asmenis. Nuėję ilgą, minėtų kalinimo sistemų suformuotą kelią, režimas ir jo pagrindiniai reikalavimai vis dar turi savyje vidinių prieštaravimų, trukdančių visapusiškai įgyvendinti baismės tikslus ir garantuoti, kad išėjęs į laisvę asmuo daugiau nenusikals.

2.2 Nuteistųjų darbo pataisos įstaigoje teoriniai ir praktiniai aspektai

Be darbo negali būti doro, laimingo gyvenimo, teigia A. Čechovas. Darbas yra kiekvieno iš mūsų pragyvenimo šaltinis, be darbo apskritai neįsivaizduojamas visuomenės gyvenimas. Darbas

taip pat yra įvardijamas kaip viena iš pataisos priemonių asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausme ir kiekvienas nuteistasis privalo dirbti, jeigu darbą jam pasiūlo pataisos įstaigos administracija. Ši nuostata yra išimtis dėl Lietuvos bei tarptautiniais teisės aktais draudžiamo priverstinio darbo, kadangi Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnis numato, kad nuteistųjų darbas pataisos įstaigose nelaikomas prievartiniu darbu. Tačiau, žiūrint iš kitos, ne įstatymu apibrėžtos pusės, šis darbas vis dėl to yra panašus į priverstinį. Juk žodis *privalo* aiškiai parodo, kad pasirinkimo nėra, o tai absoliuti priešprieša gyvenimui laisvėje, kur žmogus visuomet yra laisvas pasirinkti. Tas *privalo dirbti*, kalbant apie nuteistųjų darbą, pabrėžiamas jau nuo pirmųjų kalnimo sistemų laikų, kuomet buvo teigiama, kad darbas yra vienintelė priemonė, skatinanti nusikaltusius asmenis pasitaisyti. Darbas buvo laikomas kalnimo metu vykstančios transformacijos varikliu ir pirmą kartą tai buvo užfiksuota 1808 metų Prancūzijos baudžiamajame kodekse.¹⁹ Įstatymo leidėjo manymu, darbas yra būtinausias nuteistųjų pataisos elementas, skatinantis juos pasitaisyti.

Šiuo metu nuteistųjų įtraukimo į darbą tikslai yra šie :

- auklėjamasis ir socialinis reabilitacinis tikslas;
- ekonominis tikslas. (turima omenyje tai, kad dirbdami nuteistieji sukuria materialines vertybes, kurias naudoja tiek jie, tiek visuomenė, taip pat iš jų darbo daromos dalinės išmokos jiems patiems išlaikyti, kiekvienoje pataisos įstaigoje formuojant socialinės paramos nuteistiesiems fondą).
- socialinis tikslas. Tai siekis nuteistiesiems išsiugdyti darbo įgūdžius, suteikti specialybę, kelti profesinę kvalifikaciją, kurių jiems prireiks atlikus bausmę.
- sveikatingumo tikslas. Dirbdami nuteistieji palaiko fizinę galią, nes be fizinio darbo žmogus ne tik doroviškai, bet ir fiziškai degraduoja.²⁰

Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa žmonių neužimtumą ir bedarbybę įvardija kaip vieną iš pagrindinių nusikalstamumo priežasčių. Kyla klausimas, kaip ši laisvės atėmimo bausme nuteistų asmenų pataisos priemonė siejasi su pakartotiniu nusikalstamumu? Kaip teisingai pastebėjo mūsų jau minėtasis J. Bluvšteinas, nėra abejonių, kad žmogaus asmenybę darbas veikia

¹⁹ Foucault M. Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. – Vilnius : „Baltos lankos“, 1998. P. 283.

²⁰ Blaževičius J., Dermontas J. ir kt. Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė. Vadovėlis. Vilnius : Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 243.

teigiamai, tačiau tai greičiau pasakytina tik apie laisvą darbą. Visai kitokią įtaką daro priverstinis ir prastai apmokamas darbas, kuris suvokiamas kaip vienas iš bausmės elementų ir dauguma nuteistųjų pabrėžia, kad dažniausiai pataisos įstaigoje jie dirba dėl to, kad „prastumtu“ lėtai slenkantį laiką. Beje, kone visi apklausti nuteistieji susiejo problemas susirandant darbą su pakartotiniu nusikalstamumu ir įvardijo tai, kaip vieną iš didžiausių problemų išėjus į laisvę. Žinoma, pagrindinė priežastis, trukdanti tokiems asmenims susirasti darbą yra būtent tai, kad jie atlikinėjo laisvės atėmimo bausmę. Ir nebūtinai dėl to, kad būtent darbdaviai neigiamai vertina nuteistuosius. 2007 metais Kalėjimų departamento užsakymu rinkos analizės ir tyrimų grupė – bendrovė RAIT atliko nuteistųjų ir grįžtančių iš įkalinimo įstaigų asmenų integracijos į darbo rinką galimybių tyrimą, kurio tikslas – išsiaiškinti potencialių darbdavių požiūrį į buvusių nuteistųjų įdarbinimo ir integracijos į visuomenę galimybes. Tyrimo rezultatai tuomet nuteikė optimistiškai – daugiau nei pusė (56,3 proc.) respondentų teigė, kad priimdami į darbą darbdaviai apie teistumą žinojo, bet šio fakto nesureikšmino, 30,2 proc. darbdavių apie teistumą nežinojo, tik 11,1 proc. dėl šio fakto nerimavo. Problema yra pačių atlikusiųjų laisvės atėmimo bausmę asmenų požiūryje į darbą. Ir čia vėl tenka sugrįžti prie to, kad pataisos įstaigoje nuteistųjų darbas yra privalomas, o tai, kas privaloma, dažnai imama vertinti neigiamai. Toks neigiamas požiūris išlieka ir atlikus bausmę bei išėjus į laisvę – darbas vertinamas kaip privalomumas ir kartu suvokiama, kad dabar jau galima laisvai pasirinkti, ar dirbti ar ne, kitaip tariant, atsiranda pasirinkimo laisvė, kai taip norisi elgtis priešingai, negu tau visada buvo primygtinai liepiama ir taip pajusti, kad jau tikrai esi laisvas.

Kitas neigiamas aspektas kalbant apie nuteistųjų darbą, kaip vieną iš pataisos priemonių, galima paminėti vadinamosios kalėjimo subkultūros įtaką. Kaip žinia, kiekvienoje kultūroje galioja savos taisyklės ir vertybinės nuostatos, ne išimtis yra ir kalėjimo kultūra, kurios vienas iš aspektų yra nuteistųjų laisvės atėmimu susiskirstymas į kastas. Pačiai aukščiausiai iš jų priklauso „autoritetai“, kurių dauguma laisvės atėmimo bausmę atlieka jau ne pirmą kartą ir savo asocialia bei neteisėta veikla stengiasi į savo įtakos sritį įtraukti kuo daugiau kitų nuteistųjų. Šie vadinamieji autoritetai į darbą žiūri kaip į tai, kas žemina jų orumą ir būdami pataisos įstaigoje verčia už juos dirbti žemesnių kastų atstovus. Čia vėlgi pasireiškia prievartos požymių ir tiems, kurie yra verčiami dirbti „autoritetų“ nurodymu, darbas atrodo kaip kažkas atgrasaus ir nemalonaus netgi išėjus į laisvę. Kalbėdami apie neigiamą laisvės atėmimo bausmės įtaką, įvairūs autoriai dažnai pabrėžia būtent darbo problemas. Jie teigia, kad nuteistiesiems sunku susirasti darbą, kad po ilgos laisvės atėmimo bausmės trukmės nuteistieji yra praradę darbinius įgūdžius ir pan. Tačiau problemą galima išvelgti ne tiek darbinių įgūdžių praradime, kiek neturėjimo galimybės apskritai jų įgyti, kadangi dauguma

nusikaltimus įvykdžiusių ir laisvės atėmimo bausmė nuteistų asmenų yra itin jauno amžiaus, iki nusikaltimo įvykdymo bei nuteisimo laisvės atėmimo bausmė apskritai dar niekur nedirbė ir neturintys darbinių įgūdžių. Juk dauguma laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigose atliekančių asmenų, Kalėjimų departamento duomenimis, yra 21-30 metų amžiaus, t.y. būtent tokie asmenys, kurie dar tik įsilieja į darbo rinką, o pataisos įstaigoje praleisti metai silpnina sugebėjimus tai padaryti išėjus į laisvę.

Lietuvoje šiais metais jaunimo nedarbo lygio augimas šiek tiek sulėtėjo, tačiau jis vis dar išlieka vienas aukščiausių Europos Sąjungoje. Šiuo metu jaunesni nei 25 metų jaunuoliai sudaro beveik 16 proc. visų šalies bedarbių, o ilgalaikis jaunimo nedarbas ne tik brangiai kainuoja valstybei, bet sukelia ir neigiamų socialinių pasekmių: jaunimo emigracija, darbo motyvacijos mažėjimas, augantis nusikalstamumas, net fizinės ir psichinės sveikatos sutrikimai. Remiantis Lietuvos Respublikos Statistikos departamento duomenimis 2009 metais Lietuvos Respublikoje buvo užregistruotos 3674 nepilnamečių padarytos nusikalstamos veikos. Ką tai rodo? O gi tai, kad, kaip jau buvo minėta, nusikalstamas veikas daugiausia vykdo jauni žmonės, neturintys jokių darbinių įgūdžių, kuriuos galėtų prarasti atsidūrę pataisos įstaigoje. Atvirksčiai, atsidūrus ten mintys apie darbą, būtinybę jį susirasti išėjus į laisvę dar labiau nutolsta, nes niekada to nepatyrus, ilgą laiką gyvenus ir išgyvenus be to, ima atrodyti, kad toks dalykas kaip darbas iš viso yra nereikalingas.

Dar viena problema kalbant apie darbą, kaip vieną iš nuteistųjų pataisos priemonių yra ta, kad dabartiniu, vadinamuoju ekonominės krizės laikotarpiu, ne visada yra pakankamai galimybių įdarbinti nuteistuosius pataisos įstaigose. Remiantis Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos 2010 metų duomenis, iš 7130 laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų sausio – kovo mėnesiais pataisos įstaigose buvo įdarbinta tik 1880, iš kurių 979 dirbo valstybės įmonėse prie pataisos namų, o 901 nuteistasis atlikinėjo ūkio darbus. Tokia praktika, kuomet nuteistajam, kuris nori dirbti, to daryti nėra galimybių, yra itin žalinga, kadangi pasyvus laiko leidimas pataisos įstaigoje persikelia ir už jos ribų atlikus bausmę ir išėjus į laisvę.

Taigi į darbą, kaip į nuteistųjų pataisos priemonę, turėtų būti kreipiamas itin didelis dėmesys, nes tik tinkamai vykdoma ši priemonė gali pataisyti nusikaltusį asmenį, o tuomet, kai ji turi savyje vidinių trūkumų ir prieštaravimų, pakartotinio nusikalstamumo tikimybė atlikus bausmę išlieka tikrai nemaža, nes darbas, kaip jau buvo minėta, vaidina itin svarbų vaidmenį žmogaus gyvenime ir daro didelę įtaką jo asmenybei.

2.3 Nuteistųjų bendrasis lavinimas ir profesinis mokymas

Liaudies išmintis byloja, kad mokslo šaknys karčios, o vaisiai saldūs ir dar priduria, kad ką išmoksi, ant kupros nenešiosi. Nuo mažų dienų kiekvienas iš mūsų ne kartą girdėjome, kad mokytis reikia, kad tik išsimokslinęs žmogus gali kažko pasiekti gyvenime, kad išsilavinęs žmogus kitokiomis akimis žiūri į viską, kas jį supa ir savo gyvenimo tikslų siekia teisėtais būdais ir priemonėmis, negalvodamas apie nusikalstamų veikų vykdymą. Iš dalies šiuose žodžiuose yra tiesos. Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa teigia, kad viena iš nusikalstamumo priežasčių yra išsilavinimo stoka. Apie 80 procentų visų nusikalstamas veikas įvykdžiusių asmenų turi tik pagrindinį (50 procentų) arba vidurinį (daugiau kaip 30 procentų) išsilavinimą, o turintys profesinį, aukštesnįjį ar aukštąjį išsilavinimą – apie 18 procentų. Būtent todėl, kalbėdamas apie laisvės atėmimo bausmės nuteistųjų asmenų pataisos priemones, įstatymų leidėjas kaip vieną iš jų mini nuteistųjų laisvės atėmimu bendrąjį lavinimą ir profesinį mokymą.

Europos kalinimo įstaigų taisyklės teigia, kad : „kiekvienoje įstaigoje reikia sukurti šiuolaikinę švietimo programą, kuri leistų visiems kaliniams realizuoti savo individualius poreikius bei siekius.“ (77 taisyklė). Ši taisyklė kalba apie tai, kad nuteistųjų mokymas pataisos įstaigoje turi būti tiesiogiai susijęs su pagrindiniu jų pataisos tikslu bei jų asmeniniais ir socialiniais poreikiais. Kita taisyklė (79 taisyklė), nurodo, kad : „kalinimo įstaigos administracija turėtų skirti ypatingą dėmesį jaunų kalinių, užsieniečių bei kalinių, turinčių ypatingus kultūrinius bei etninius poreikius, švietimui.“ Tai yra svarbu siekiant pripažinti specifinius sunkumus dėl lingvistinių ar kitų problemų, kurios kyla nuteistiesiems dalyvaujant įprastose programose arba, kalbant apie jaunus nuteistuosius, dėl poreikio gauti bazinį išsilavinimą bei įgyti konkrečius įgūdžius. 80 taisyklė pabrėžia, kad : „kaliniams, turintiems specifinių problemų, pavyzdžiui neraštingiems ar nemokantiems skaičiuoti, turėtų būti organizuojamos specialios mokymo programos.“ Sugebėjimas skaityti ir skaičiuoti yra būtinas kasdieniniame visuomenės gyvenime, taip pat ir pataisos įstaigoje. Siekiant sumažinti nusivylimo jausmą, šio sugebėjimo neturinčių asmenų tarpe, jų mokymas rašyti bei skaičiuoti turi būti laikomas prioritetu. Ir nors šios taisyklės, kaip žinia, yra rekomendacinio pobūdžio tarptautinis teisės aktas, kadangi dėl skirtingų kiekvienos valstybės teisinių sistemų, ekonominių bei politinių skirtumų neįmanoma kiekvienoje iš jų vienoda apimtimi jo įgyvendinti, Lietuvos įstatymų leidėjas, numatydamas nuteistųjų lavinimą bei profesinį mokymą, kaip vieną iš laisvės atėmimo bausmės nuteistųjų asmenų pataisos priemonių, atsižvelgė į pagrindinius šių taisyklių teiginius.

Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas numato, kad nuteistiesiems iki šešiolikos metų bendrasis lavinimas pataisos įstaigoje yra privalomas, o vyresnių organizuojamas jų pačių

rašytiniu sutikimu. Bendrasis lavinimas yra svarbus dėl to, kad plečia nuteistųjų akiratį, kelia jų intelekto bei pasitikėjimo savimi laipsnį, tuo užkirsdamas kelią galimam nusikaltimų recidyvui. Bendrojo lavinimo metu nuteistieji išmoksta siekti užsibrėžto tikslo, nugalėti sunkumus ir nesėkmes, deramai organizuoti savo laiką. Juk žinių įsisavinimas – tai savęs įtvirtinimas, socialinės savo asmenybės vertės suvokimas, būtina sąlyga kitų žmonių ir jų interesų pagarbai. Pats nuteistųjų pataisos procesas bus sėkmingesnis, kai jie turės žinių apie gamtos bei visuomenės pagrindus. Būtent dėl šių priežasčių nuteistųjų bendrasis lavinimas vertinamas kaip jų pataisos priemonė.²¹ Pavyzdžiui Alytaus pataisos namuose Bendrojo lavinimo mokymas nuteistiesiems įstaigoje vykdomas 6-7, 8, 9 ir 10 klasėse.

Ne mažiau svarbus yra ir nuteistųjų laisvės atėmimo asmenų profesinis mokymas. Juk specialybės neturėjimas, užimtumo visuomenei naudinga darbine veikla stoka yra rimtas kriminogeninis faktorius, dažnai stumiantis asmenis užsiimti nusikalstama veikla. Taigi jei nuteistieji įgyja specialybę ar kelia savo profesinę kvalifikaciją, tai turėtų būti vertinama kaip efektyvi priemonė prieš teisės pažeidimų padarymą bausmės atlikimo metu ir po paleidimo iš laisvės atėmimo vietų.²² Pavyzdžiui Alytaus pataisos namų profesinio rengimo centro pramonės ir prekybos mokyklos filiale nuteistieji gali įgyti šias specialybes :

- elektros įrenginių remonto elektromechaniko;
- suvirintojo elektra rankiniu būdu;
- tekintojo;
- šaltkalvio;
- susiuvėjo.

Tačiau pažvelgus į Kalėjimo departamento prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos pateikiamą statistiką²³ kyla klausimas, ar tikrai nuteistųjų bendrasis lavinimas ir profesinis mokymas yra efektyvi nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės pataisos priemonė. Minėtoje statistikoje teigiama, kad 2010 metų sausio 1 dieną bendrojo lavinimo mokyklų filialuose, konsultaciniuose punktuose ir profesinių mokyklų filialuose mokėsi tik 32 procentai visų laisvės

²¹ Blaževičius J. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 419.

²² Blaževičius J. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 423.

²³ http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1/ 2009 metų veiklos ataskaita.

atėmimo bausmę atliekančių asmenų. Visų pirma, čia galima išvelgti ir nemažą pačių nuteistųjų kaltės dalį, kadangi mokymasis daugumai iš jų ir laisvėje nebuvo gyvenimo prioritetu. Tai patvirtina ir tas faktas, kad 2010 metais sausio-kovo mėnesiais iš jau minėtų 7130 laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų dauguma turi tik pagrindinį išsilavinimą.

2 lentelė. Nuteistųjų išsilavinimas

Turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą	80 (1,1%)
Turi aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą	32 (0,45%)
Turi aukštesnįjį išsilavinimą	415 (5,8%)
Turi vidurinį išsilavinimą	2316 (32,5%)
Turi pagrindinį išsilavinimą	2796 (39,2%)
Turi pradinį išsilavinimą	1354 (19%)
Neturi išsilavinimo	137 (2%)

Taigi tokie asmenys, nesimokę laisvėje, gana dažnai nejaučia ir jokio poreikio mokytis pataisos įstaigoje, atlikdami laisvės atėmimo bausmę. Juo labiau, kad mokytis pataisos įstaigoje nėra privaloma, o nesant pakankamai norinčių mokytis, mokymas pataisos įstaigoje nėra organizuojamas ir tuomet mokytis įmanoma tik savarankiškai, laisvalaikio metu, to iš tiesų norint. Deja, tenka konstatuoti faktą, kad norinčių mokytis ar bent jau skaityti knygas pataisos įstaigose visgi nėra daug. Iš 40 anketų pagalba apklaustų nuteistųjų, tik 3 nurodė, kad laisvalaikiu mokosi, o 7 teigė laisvalaikiu skaitantys knygas. Visi kiti, t.y. absoliuti dauguma nuteistųjų nurodė, kad savo laisvą laiką skiria sportui, televizoriui arba muzikai.

Kita tokio vangaus noro mokytis priežastis yra ta, kad ne visi nuteistieji ir turi tokią galimybę. Kaip nurodė tyrimo metu kalbinti nuteistieji, jie būtų tikrai norėję būdami pataisos įstaigoje mokytis, tarkim, profesinėje mokykloje ir įgyti specialybę, tačiau ribotas skaičius vietų pataisos įstaigose veikiančiuose tokių mokyklų filialuose ne vienam užkirto kelią įgyvendinti savo norus. Kalėjimų departamento ataskaitoje kaip viena iš nepakankami efektyvaus mokymosi, kaip pataisos priemonės funkcionavimų priežasčių, įvardinta ir tai, kad, pvz., profesinėje mokykloje mokslas trunka mažiausiai vienerius metus, todėl nuteistieji, kuriems paskirtas trumpesnis kaip vieneri metai bausmės terminas paprasčiausiai neturi galimybės jos baigti.

Taigi ir ši pataisos priemonė, taikoma laisvės atėmimo bausme nuteistiems asmenims, vėl gi yra gan prieštaringa ir taip pat negarantuoja, kad jos dėka bus išvengta pakartotinio nusikalstamumo

tikimybės. Tie laisvės atėmimo bausmė nuteisti asmenys, kuriems mokymasis būnant laisvėje nebuvo svarbus ir reikalingas, turėdami laisvą pasirinkimą dėl mokymosi pataisos įstaigoje nusprendžia ir čia to nedaryti, o tie, kurie galbūt ir norėtų mokytis, dažnai negali to padaryti dėl jau minėtų priežasčių. Ir čia vėl tenka prisiminti, kad išsilavinimo stoka yra viena iš nusikalstamumo, tame tarpe ir pakartotinio, priežasčių, taigi, atlikus laisvės atėmimo bausmę, kurios metu nebuvo pakankamai galimybių pasinaudoti šia pataisos priemone, tikimybė pakartotinai nusikalsti išlieka.

2.4 Socialinė rehabilitacija ir jos tikslai

Socializacija, socialinė rehabilitacija visų pirma yra pabrėžiama tarptautiniuose teisės aktuose. Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės pabrėžia, kad prieš baigiantis laisvės atėmimo bausmės terminui, reikia imtis visų įmanomų priemonių, kad nuteistasis palaipsniui išmoktų įsilieti į gyvenimą civilizuotoje visuomenėje. Europos kalinimo įstaigų taisyklės nurodo, kad nuteistąjį išėjimui į laisvę reikia pradėti rengti kuo greičiau po jo patekimo į pataisos įstaigą. Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodekso 137 straipsnis sako, kad pagrindiniai socialinės rehabilitacijos tikslai yra šie :

- padėti nuteistiesiems tapti įstatymus, žmogiškąsias vertybes ir visuomenės saugumą gerbiančiais žmonėmis;
- išmokyti nuteistuosius gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis;
- sudaryti sąlygas nuteistiesiems atlikus bausmę reintegrotis į visuomenę.²⁴

Taigi visi numatyti socialinės rehabilitacijos tikslai savo prioritetu laiko būtent pakartotinio nusikaltimo įvykdymo galimybę. Šių minėtų socialinės rehabilitacijos tikslų siekiama sprendžiant įvairias problemas, su kuriomis pataisos įstaigoje susiduria nuteistieji, tenkinant jų socialinius, kultūrinius bei dvasinius poreikius, taip pat individualaus ir grupinio darbo su nuteistaisiais metu. Įgyvendinant socialinės rehabilitacijos tikslus, pataisos įstaigose sudaromos nuteistųjų socialinės rehabilitacijos programos : naujai atvykusiųjų adaptacijos programa, pataisos programa bei nuteistųjų integracijos į visuomenę programa. Tačiau kyla klausimas, ar lengvai šiomis priemonėmis pasiekiami socialinės rehabilitacijos tikslai? Ar patys nuteistieji rodo iniciatyvą keisti savo elgesį, dalyvauti socialinės rehabilitacijos programose bei iškilus problemai spręsti ją civilizuotais būdais?

²⁴ Blaževičius J. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 266-269.

Juk jau pati pataisos įstaigos aplinka veikia naujai atvykusiųjų psichologiją, jiems reikia iš naujo mokytis gyventi, nes ankstesnis jų gyvenimas laisvėje kardinaliai skiriasi nuo šio naujojo. Ir svarbiausia, reikia ne tik prisitaikyti, bet ir sugebėti atsirinkti, kas yra gerai, o kas blogai, kaip elgtis dera ir kaip ne ir galiausiai, reikia sugebėti išlikti žmogumi bei stengtis pasitaisyti.

2.4.1 Adaptacija pataisos įstaigoje

Asmuo, patekęs į pataisos įstaigą, susiduria su čia galiojančiomis neformaliomis elgesio taisyklėmis. Tai, kaip jis išlaikys sudėtingus psichologinius ir socialinius išbandymus, ir lems, į kurią kastą jis bus paskirtas. Taigi, jau tik atvykus į pataisos įstaigą prasideda greičiau ne socialinė rehabilitacija, kurią, pasak Europos kalinimo įstaigų taisyklių, reikia pradėti nuo pat asmens patekimo į pataisos įstaigą, o jo adaptacija prie pataisos įstaigos, kurios metu dažnai tenka pamiršti tikrąsias gyvenimo vertybes.

Adaptacija – tai tam tikras prisitaikymas prie aplinkos, ji gali būti adekvati arba neadekvati. *Adekvati adaptacija* – tai savo kaltės pripažinimas, supratimas, kad bausmės laikas yra teisingas atpildas už padarytą nusikaltimą, nesipriešinimas nustatytai dienotvarkei, elgesio taisyklių laikymasis, vietos tarp nuteistųjų suradimas, teisingas savo padėties suvokimas, neišnaudojimas kitų ir nesileidimas išnaudoti savęs, žmogiškų santykių su nuteistaisiais ir pataisos įstaigos darbuotojais sukūrimas, konfliktų vengimas.²⁵ Būtent adekvačiai ir teigiamai prisitaikant prie pataisos įstaigos aplinkos sukuriama palankūs socialiai ryšiai ir socialinė rehabilitacija būna žymiai sėkmingesnė. Adekvati adaptacija nereiškia, kad atvykęs nuteistasis turi vadovautis neformaliomis pataisos įstaigos taisyklėmis. Atvirkščiai, jis turi suvokti, kad šios „taisyklės“ kardinaliai skiriasi nuo visuomenėje priimtų elgesio normų ir jeigu išėjus į laisvę bus vadovaujama jomis, pakeisti savo gyvenimo būdo jau nepavyks. *Neadekvati adaptacija* – tai įvairūs psichikos ir elgesio sutrikimai, sunkus prisitaikymas prie nuteistųjų, konfliktavimas su jais, nuolatinės ir neišsprendžiamos problemos, nepastovus elgesys. Kai adaptacija yra neadekvati, sukuriama labai neigiami socialiniai padariniai, pvz. hiperadaptacija, kai nuteistasis per daug prisitaiko prie kriminalinio elgesio tradicijų ir subkultūros, jas perima ir jomis vadovaujasi.²⁶

²⁵ Blaževičius J., Dermontas J. ir kt. Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė. Vadovėlis. Vilnius : Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 272.

²⁶ Blaževičius J., Dermontas J. ir kt. Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė. Vadovėlis. Vilnius : Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 273.

Socialinė rehabilitacija pirmiausia būtent ir prasideda nuo naujai į pataisos įstaigą atvykusio nuteistojo adaptacijos, nes, kaip jau buvo minėta, tinkamai pradėjus rehabilitacijos procesą jis būna žymiai sėkmingesnis.

Nuteistųjų socialinės adaptacijos programa :

Programos tikslas – padėti naujai atvykusiam nuteistajam adaptuotis naujoje socialinėje aplinkoje, subrandinti nuostatas į galiojančias vidaus tvarkos taisykles ir į nuteistųjų subkultūrą.

Programos uždaviniai:

1. nuteistojo asmenybės pažinimas ir individualių jo poreikių identifikavimas;
2. nuteistojo supažindinimas su bausmės atlikimo sąlygomis;
3. būtinos socialinės, psichologinės ir teisinės pagalbos suteikimas;
4. nusikaltėlių pasaulio subkultūros ir kitokios negatyvios įtakos prevencija;

Adaptacijos programa vykdoma karantine ir paskyrus asmenį į būrį, per pataisos įstaigos administracijos nustatytą laikotarpį. Informacija apie nuteistąjį ir jo poreikius renkama ir analizuojama remiantis jo asmens byloje esančia dokumentine medžiaga, individualių pokalbių ir psichologinių testavimų metu sukauptais duomenimis, bendraujant su nuteistojo artimaisiais ir kitais teisėtai būdais. Individuali programa adaptacijos eigoje gali būti koreguojama priklausomai nuo situacijos ir asmens ypatumų.²⁷ Nereikia pamiršti, kad kalbant apie adaptaciją pataisos įstaigoje bei efektyvios socialinės rehabilitacijos tikimybę, svarbu paminėti ir tai, kad itin svarbų vaidmenį čia vaidina ne tik pats nuteistasis, bet ir pataisos įstaigos personalas. Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės numato, kad pataisos įstaigos administracija turi labai kruopščiai parinkti su nuteistaisiais dirbantį personalą, kadangi nuo personalo darbuotojų, jų sąžiningumo, humaniškumo bei profesionalumo priklauso tinkamas institucijos administravimas. Savo elgesiu pataisos įstaigos darbuotojai turi rodyti pavyzdį nuteistiesiems, skatinti jų teigiamų moralinių nuostatų formavimąsi.. Tačiau tai ne visada yra taip paprasta. Pataisos įstaigoje dirbantys asmenys labai dažnai neišvengiamai turi prisitaikyti prie šitos visiškai kitokios socialinės aplinkos ir atitinkamai elgtis (turima omenyje kalėjimo subkultūra, kuri neišvengiamai įsisuka ir į darbuotojų gyvenimą, kadangi nesuprantant jos, neįmanoma suprasti ir nuteistųjų). Be to, siekiant efektyvios socialinės rehabilitacijos bei pakartotinio nusikalstamumo išvengimo, laisvės atėmimo įstaigose dirbantys asmenys turėtų turėti reikiamą išsilavinimą ir nuolat tobulinti savo profesinę kvalifikaciją. Tuo tarpu

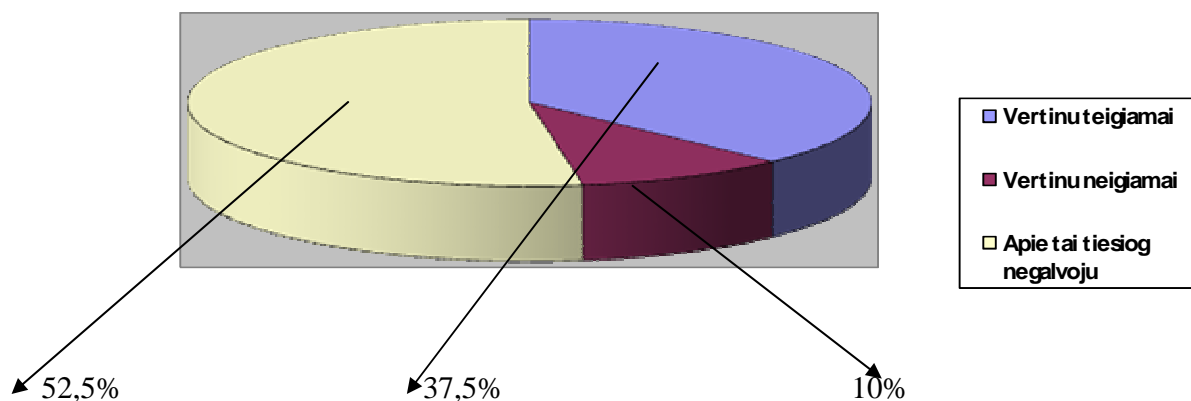
²⁷Nuteistųjų socialinės adaptacijos programa. http://www.pravien2pn-ak.lt/socialinis_darbas.php. Prisijungimo laikas: 2010-10-12.

remiantis Kalėjimų departamento duomenimis, aukštąjį universitetinį išsilavinimą turi tik 22 procentai personalo darbuotojų. Dar viena akivaizdi problema, susijusi su nuteistųjų socialine rehabilitacija bei personalu yra ta, kad pataisos įstaigose dirbantys pareigūnai neturi pakankamai motyvacijos siekti nuteistųjų pataisymo ir pakartotinio nusikalstamumo išvengimo. Maži atlyginimai, prastos darbo sąlygos tikrai neskatina stengtis dėl nuteistųjų pataisos.

Taigi, sugrįžtant prie adaptacijos ir jos rūšies pasirinkimo, tenka pripažinti, kad iš tiesų tai ne visada priklauso vien tik nuo nuteistojo moralinių vertybių ir nuostatų. Gana dažnai pati neigiama pataisos įstaigos socialinė aplinka paskatina pasirinkti neigiamą prisitaikymo būdą, nenorėjimą išsiskirti iš aplinkos, stengimąsi būti tokiu, kaip kiti, nes gyventi dažnai yra lengviau tuomet, kai per daug neišsiskiriama iš kitų. Kita vertus, patekus į visiškai kitą socialinę aplinką, šiuo atveju į pataisos namus, gyvenimo būdas, įpročiai, o dažnai ir pats mąstymas neišvengiamai pasikeičia ir po laisvės atėmimo bausmės atlikimo vėl sugrįžus gyventi į visuomenę tenka adaptuotis joje iš naujo ir deja ne visiems tai pavyksta sėkmingai. Septynerius metus už nužudymą vienoje iš pataisos įstaigų praleidęs Remigijus S. teigia : „gyvenimo sąlygos pataisos įstaigoje buvo pakenčiamos, tačiau pačios sienos – šaltos, iš jų tiesiog sklinda neviltis ir liūdesys, dažnai dėl to net nesinori galvoti apie ateitį, kurti ateities planų“. Tačiau paklaustas, ar nebijotų vėl ten sugrįžti, Remigijus S. atsakė : „dabar, kai esu laisvėje, tos sienos nebeatrodo taip baisiai, tik būnant ten jos slegia, todėl per daug apie tai negalvoju“. Pabuvęs laisvėje vos metus, minėtasis Remigijus S. vėl buvo nuteistas metų ir penkerių mėnesių laisvės atėmimo bausme už įvykdytą vagystę. Trejus metus Pravieniškių pirmuosiuose pataisos namuose laisvės atėmimo bausmę atlikinėjęs Robertas R. nurodė, kad pataisos įstaigoje nebuvo labai blogai, nereikėjo kasdien rūpintis, iš kur gauti lėšų pragyvenimui, pačios gyvenimo sąlygos jį taip pat tenkino, namų ilgesys nekamavo. Grįžęs iš pataisos įstaigos ir laisvėje pabuvęs keturis mėnesius, Robertas R. buvo nuteistas laisvės atėmimo bausme už vagystę įsibrovus į patalpą. Beje, stebina tai, kad šio nusikaltimo jis, panašu labai neplanavo, kadangi apvogė savo kaimyną, kurio namas stovi netgi tame pačiame kieme kaip ir jo. Tai rodo, kad gana dažnai nuteistieji per daug prisitaiko prie pataisos įstaigos socialinės aplinkos, susiranda ten draugų, pripranta gyventi būtent taip ir niekuo nesiskundžia, o išėję į laisvę nebemoka prisitaikyti prie įprasto gyvenimo.

Iš 40 anketų pagalba apklaustų nuteistųjų, nei vienas nenurodė, kad visus kartu laisvės atėmimo bausmę atliekančius asmenis vertina neigiamai. Kalbėdami apie bausmės atlikimo sąlygas, kone visi pabrėžė, kad vertina jas teigiamai arba apie tai tiesiog per daug negalvoja.

1 paveikslas. Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės požiūris į bausmės atlikimo sąlygas

Panašu, kad ne vien pilnamečiai nuteistieji pripranta prie pataisos įstaigos ir adaptuojasi joje. Eglė Vileikienė savo sociologinėje analizėje²⁸ apie Lietuvos nepilnamečių justicijos problemas nurodo, kad tik 37 procentai apklaustų nepilnamečių nurodė, kad jiems labai sunku „sėdėti“ kalėjime. Viena iš to priežasčių, kaip teigė E. Vileikienė, gali būti tai, kad dauguma nuteistųjų laisvėje gyveno žymiai prastesnėmis sąlygomis nei pataisos įstaigoje (čia jie galbūt turi turiningesnį laisvalaikį, galimybę sportuoti ir pan.).

Taigi per daug prie gyvenimo pataisos įstaigoje prisitaikę nuteistieji dažnai ne tik nemoka, bet ir nenori keisti savo gyvenimo būdo išėję į laisvę, kadangi taip gyventi jiems atrodo kur kas priimtinau ir paprasčiau.

2.4.2 Kalėjimo subkultūra socialinėje rehabilitacijoje

Siūsdami į kalėjimus nusikaltėlius, mes tikimės, kad jie ne tik atliks bausmę už visuomenei padarytus nusikaltimus, bet ir tarsi atliks moralinį išsivalymą ir grįš į visuomenę apsilavę, t. y. pataisytos moralės, neturėdami noro nusikalsti.²⁹ Tačiau ar taip yra iš tiesų? Ar gali žmogus, nematydamas aplink save teigiamų pavyzdžių pats tapti teigiamu pavyzdžiu kitiems? Juk nuteistajam tenka pamiršti laisvėje įprasto gyvenimo taisykles ir prisitaikyti prie taisyklių, galiojančių šioje naujoje erdvėje, į kurią jis pateko. Šio magistro baigiamojo darbo autorės interviu

²⁸ Vileikienė E. Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos : sociologinė analizė. - Vilnius, 2007.

²⁹ <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-04-11-dainius-genys-kalejimai-saldus-visuomenes-kerstas-nusikalteliams/43222/print>. Prisijungimo laikas: 2010-10-01.

metodo pagalba apklausti nuteistieji kone visi vieningai nurodė, kad įkalinimo įstaigoje egzistuoja savos taisyklės ir netgi stengdamasis būti nuošalyje neišvengsi susidūrimo su jomis bei su vadinamąja kalėjimo subkultūra.

Subkultūra yra kultūros variantas, būdingas tam tikrai grupei žmonių, kurią vienija panaši pasaulėžiūra, pomėgiai, socialinė padėtis bei kiti ypatumai. Taip pat subkultūra vadinama žmonių visuma, kuri skiriasi nuo daugumos kultūros tam tikrais elgsenos ypatumais, tikėjimais, nuostatomis bei pomėgiais. Subkultūra, kuri yra nukreipta prieš oficialiąją kultūrą, yra vadinama kontrakultūra. Pagrindinis skirtumas tarp subkultūros ir kontrakultūros yra tas, kad subkultūra yra didžiosios kultūros dalis, daugiau ar mažiau integruota į ją, o tuo tarpu kontrakultūra yra ne tik išsiskirianti iš oficialiosios kultūros, bet ir absoliučiai priešinga jai bei jos svarbiausioms vertybėms. Kriminalinės subkultūros pagrindą sudaro nusikaltėlių vertybių sistema, kurią suformavo ilgametė nusikalstama veikla. Ypatingai stiprūs ir specifiniai kriminalinės subkultūros ryšiai sieja asmenis, atliekančius laisvės atėmimo bausmės pataisos įstaigose.

Remiantis Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymu,³⁰ kriminalinės subkultūros reiškinių laisvės atėmimo vietose Lietuvos bausmių vykdymo sistema paveldėjo iš tarybinės bausmių vykdymo sistemos, kurioje šis reiškinys buvo visuotinai paplitęs ir įgavęs itin drastiškas formas. Kartu su dalimi buvusios penitencinės sistemos klientų mūsų šalis perėmė ir pagrindinę laisvės atėmimo bausmės atlikimo formą – koloniją (lagerį) – kurios struktūra ir savybės (didelės įstaigos, kareivinių tipo gyvenamosios patalpos, laisvas nuteistųjų judėjimas teritorijoje ir nekontroliuojamas bendravimas) nesudaro realių sąlygų pataisos įstaigos administracijai efektyviai kontroliuoti tarp nuteistųjų vykstančių procesų. Kriminalinė subkultūra Lietuvos laisvės atėmimo vietose yra glaudžiai susijusi su recidyviniu nusikalstamumu, ji sudaro sąlygas formuotis sudėtingai nusikaltėlio asmenybės socialinei psichologinei nusikalstamų nuostatų sistemai, kuri daro lemiamą įtaką nusikalstamam asmens elgesiui. Pagrindiniai veiksniai, leidžiantys kriminalinei subkultūrai pakankamai efektyviai funkcionuoti laisvės atėmimo vietose, yra:

12.1. prievartos ir materialinės naudos kulto propagavimas, jo dominavimas prieš bendražmogiškąsias vertybes;

12.2. nuteistieji į laisvės atėmimo vietas atsineša tas kriminalinės subkultūros vertybes, kurias jie propaguoja laisvėje;

³⁰ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymas „Dėl kriminalinės subkultūros apraiškų laisvės atėmimo vietose prevencijos programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 11-437.

12.3. hierarchinių santykių realizavimas per socialinės nelygybės apraiškas laisvės atėmimo vietose;

12.4. nepakankamas visuomenės ir laisvės atėmimo vietų darbuotojų imunitetas kriminalinės subkultūros poveikiui.

Šiuo metu Lietuvos pataisos įstaigose egzistuojanti nuteistųjų kriminalinė subkultūra su savitomis tradicijomis, papročiais, elgesio taisyklėmis bei struktūrine hierarchija, formavosi veikiant per keletą amžių susiformavusiai Rusijos kalėjimų kriminalinei subkultūrai.³¹ Kriminalinės subkultūros, egzistuojančios pataisos įstaigose, sąsają su pakartotiniu nusikalstamumu savo straipsnyje „Kriminalinė subkultūra ir jos įtaka recidyviniam nusikalstamumui“ analizuoja Dr. Artūras Petkus. Jis pabrėžia, kaip būtent kriminalinė subkultūra, buvimas tarp nusikaltusių asmenų, paveikia žmogų, kaip asmenybę. Kriminalinė subkultūra tarsi sukuria tam tikrą nuteistųjų organizaciją, „visuomenę, egzistuojančią visuomenėje“. Ji reikalauja, kad asmuo, esantis uždaroje ir izoliuotoje erdvėje, griežtai laikytųsi neformalių reikalavimų, reguliuojančių socialinius santykius toje erdvėje, pripažintų ir gerbtų svarbiausias jos vertybes. Išėję iš pataisos įstaigų tokie asmenys stengiasi suburti aplink save grupę į juos panašių asmenų, kurios nariai jau būtų susipažinę su kriminalinės subkultūros principais bei pripažintų kriminalinės subkultūros vertybes. Tai sukelia minėtiems asmenims gana dideles adaptacijos problemas dėl poreikio civilizuotoje visuomenėje laikytis jos nustatytų elgesio normų ir kartu nepažeisti įkalinimo įstaigoje galiojusios oficialios tvarkos. Dėl adaptacijos problemų, nuolatinių frustracijų recidyvistams kyla psichologinių problemų ir visi šie veiksniai labai padidina riziką, kad išėjęs iš įkalinimo įstaigos, asmuo, susiklosčius sudėtingai situacijai, pasirinktų neteisėtus ir nusikalstamus problemas sprendimo būdus.³²

Asmuo, patekęs į pataisos įstaigą, susiduria su čia galiojančiomis neformaliomis elgesio taisyklėmis. Tai, kaip jis išlaikys sudėtingus psichologinius ir socialinius išbandymus, ir lems, į kurią kastą jis bus paskirtas. Visai nesvarbu, ar jis anksčiau buvo nusikaltėlis, žinojęs apie neformalius elgesio kodeksus, ar doras žmogus, apie „zakonus“ nieko negirdėjęs, – startinės „testavimo“ pozicijos visiems vienodos. Tokių konfliktų neišvengiamumas ypač neigiamai veikia tuos asmenis, kurie prieš nusikalsdami laisvėje gyveno pilnavertį gyvenimą, kuriems buvo visiškai svetimos nusikalstamo pasaulio tradicijos. Kiekvienas nuteistasis patenka į specifinę nelaisvės pasaulio, nusikaltėlių logika pagrįstą santykių sistemą. Akimirksniu prasideda atkakli, negailestinga,

³¹ Petkus A. Kriminalinės subkultūros penitencinėse įstaigose genezė, raida ir struktūra // Jurisprudencija. Nr. 51 (43), 2004.

³² Petkus A. Kriminalinė subkultūra ir jos įtaka recidyviniam nusikalstamumui. // Jurisprudencija. Nr. 20 (12), 2001.

kartais net žiauri kova už galimybę išlikti ir išsikovoti aukštesnį statusą neformalios grupės hierarchijoje. Tokiu būdu evoliucija grįžta prie esmės tikrąja to žodžio prasme – išlieka stipresnis. Ar gi tai neatrodo ironiška: daugelį amžių ėjome civilizacijos link, o vis tik net ir XXI amžiuje mūsų pašonėje vyksta štai tokie dalykai.³³ Nuteistojo „testavimas“ prasideda jau tardymo izoliatoriuje. Eglė Vileikienė, atlikusi tyrimą nustatė, kad netgi nepilnamečių nusikaltėlių atžvilgiu galioja ta pati taisyklė. Net 57 procentai apklaustų nepilnamečių pažymėjo, jog vadinamuosius „zonos įstatymus“ jie išmoko būtent būdami tardymo izoliatoriuje. Kyla klausimas, kodėl būtent ten, kodėl ne pačioje pataisos įstaigoje? Atsakymas, autoriaus nuomone, slypi tame, kad būtent tardymo izoliatoriuje iki paskirstymo į tam tikras pataisos įstaigas susitinka skirtingą gyvenimo bei nusikalstamą patirtį turintys asmenys ir „seni kalėjimų vilkai“ siekia perduoti savo patirtį naujokams, paruošti juos tam, kas jų laukia atvykus į pataisos įstaigą.

Gana įdomių minčių apie kalėjimo subkultūrą bei jame galiojančias taisykles savo dokumentinėje apybraižoje „Užrašai iš pasmerktųjų namų“ pateikia žurnalistas Saulius Stoma, tuometinėje Vilniaus sustiprinto režimo kolonijoje praleidęs septynis mėnesius ir į laisvę išėjęs 1999 metų vasarį, kurioje jis pasakoja, kad į pataisos įstaigą pateko iš gana aukšto socialinio statuso, būdamas inteligentiškas žmogus ir nieko nenutuokdamas apie vadinamuosius „zakonus“, tačiau pabuvęs ten vos keturis mėnesius jis jau pats ateinantiems naujokams pasakojo kalėjimo taisykles ir pats gyveno vadovaudamasis jomis, kadangi kitos išeities nebuvo. Juk jeigu elgsiesi kitaip nei visi, užstosi žeminamą, kuris žeminamas dėl jo statuso hierarchinėje kalėjimo struktūroje, pats būsi priskiriamas žeminamųjų kastai ir, jei nesugebėsi išverti, palūši visam laikui, nes tam tikra etiketė jam prikljuojama ir paliekama visam gyvenimui. Pastebėtina, jog nuteistųjų kastų hierarchijoje „karjeros laiptais tik leidžiamasi“. Pirminis įspūdis bei išsikovotas statusas yra gyvybiškai svarbūs, kadangi tik nuo to priklauso, kaip klostysis tolimesnis gyvenimas pataisos įstaigoje.

Kaip pabrėžė interviu metu kalbinti nuteistieji, išvengti neformalių taisyklių pataisos įstaigoje neįmanoma. Net jeigu stengiesi likti nuošalyje ir būti neutraliu, tave vis vien priskiria tam tikrai kastai, kuriai būdinga elgtis vienaip ar kitaip. Kone visi kalbintieji pabrėžė, kad „zonoje“ praktiškai nelieka nieko kito, kaip tik paklusti joje galiojančioms taisyklėms. Gyvenimas pataisos įstaigoje, bendrose patalpose kartu su daugybe kitų nuteistųjų nesudaro galimybių asmeniui išvengti esamų tradicijų įtakos. Ilgą laiką leisdamas būryje tarp kitų, nuteistasis praranda galimybę susikaupti, pabūti vienas, pamąstyti apie padarytą nusikaltimą ir savo kaltę, gyvenimo perspektyvas.

³³ <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-04-11-dainius-genys-kalejimai-saldus-visuomenes-kerstas-nusikalteliams/43222/print>. Prisijungimo laikas: 2010-10-01.

Nuolatinė savikontrolė bei siekis būti visada pasiruošusiam netikėtumams ilginiui perauga į įtampą bei atsiranda nuolatinis diskomfortas. Pabrėžtina ir tai, kad neformalių elgesio taisyklių negali nepaisyti ir pataisos įstaigos administracija bei personalas, kurio vaidmuo, kalbant apie nuteistųjų socialinę rehabilitaciją yra itin svarbus. Suprantama, iš dalies jie priversti taip elgtis, kitaip žemesnei kastai priklausantiems nuteistiesiems pakliuvus į aukštesnės kastos kameras jų atžvilgiu grėstų fizinis susidorojimas.

Subkultūros įtaka taip pat atsispindi ir Kalėjimų departamento pateikiamoje statistikoje dėl nuteistųjų dalyvavimo socialinės rehabilitacijos programose. Joje pastebima, kad mažiausias skaičius nuteistųjų, pageidavusių dalyvauti socialinės rehabilitacijos programose, buvo Alytaus bei Marijampolės pataisos namuose, kuriuose, kaip žinia, laisvės atėmimo bausmę daugiausia atlieka jau ne pirmą kartą ja nuteisti asmenys. Iš 1196 nuteistųjų, atlikinėjusių laisvės atėmimo bausmę Marijampolės pataisos namuose 2010 m. sausio-kovo mėnesiais, tik 232 dalyvavo įstaigoje vykdomose socialinės rehabilitacijos programose. Alytaus pataisos namuose iš 1327 tuo pačiu laikotarpiu buvusių nuteistųjų, socialinėse programose dalyvavo 560. Taip yra būtent dėl to, kad šiose įstaigose laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys jau yra recidyvistai, stipriai besilaikantys kalėjimo subkultūros nuostatų ir pratinantys prie to kitus nuteistuosius. Socialinės rehabilitacijos taikymas tokių asmenų atžvilgiu atrodo beviltiškas, nes nusikalstamų veikų vykdymas itin dažnai jau yra tapęs jų gyvenimo būdu, kurio jie neketina atsisakyti. Negana to, patekęs į tokių asmenų tarpą žmogus, kuris galbūt dar norėtų kažką pakeisti savo gyvenime, yra priverstas prisitaikyti prie jam primetamų taisyklių vien dėl to, kad galėtų išlikti.

Tad ko tokiomis sąlygomis mes tikimės iš pataisos įstaigų? Juk svarbus turėtų būti ne tik žmogaus nubaudimas, bet ir jo pataisymas, tačiau pataisos įstaigoje atsidūrę nusikaltėliai tampa visuomenės atstumtaisiais, kurių išgyvenimo rūpestis paliekamas jiems patiems. Dažnai mes nesusimąstome, jog nurašydami juos problemos neišsprendžiame, o tik atitoliname ją. Juk labai dažnai pataisos įstaigose (kad ir kaip ironiškai skambėtų šis pavadinimas) asmenys nepasitaiso, o išmoksta niekuo nepasitikėti, pripranta prie jiems primetamų visiškai kitokių vertybių ir itin dažnai nebemoka prisitaikyti civilizuotoje visuomenėje, dėl ko yra priversti vėl pakartotinai nusikalsti ir sugrįžti atgal į pataisos įstaigas.

3. GRĮŽIMO Į VISUOMENĘ LŪKESČIAI

Apžvelgę laisvės atėmimo bausmės nuteistųjų asmenų pataisos priemones bei įvertinę jų efektyvumą, prisiminkime svarbiausią dalyką – kaip vis dėlto šios pataisos priemonės padeda laisvės

atėmimo bausmę atlikusiam asmeniui prisitaikyti visuomenėje, kaip jos visos kartu įtakoja svarbiausią dalyką – tinkamą socialinę adaptaciją, kuri skatina asmenį pakartotinai nenusikalsti.

Socialinė adaptacija, kaip jau buvo minėta kalbant apie adaptaciją pataisos įstaigoje, – tai asmens prisitaikymas prie socialinės aplinkos, įsisąmoninimas jai būdingų taisyklių, normų, socialinių pozicijų ir nuostatų, taip pat įgijimas įgūdžių, suteikiančių galimybę buvusiam laisvės atėmimo vietoje asmeniui normaliai gyventi laisvų žmonių visuomenėje.³⁴ Jeigu vėl sugrįžtume prie pagrindinių bausmės, taip pat ir laisvės atėmimo bausmės, tikslų, reikėtų teigti, kad atlikę laisvės atėmimo bausmę asmenys pasitaisė, sugebėjo tinkamai adaptuotis laisvėje ir daugiau niekada nebenusikalsti. Tačiau tenka pripažinti, kad taip nėra. Nei vienas tyrimo metu apklaustas nuteistasis ar lygtinai iš pataisos įstaigos paleistas asmuo nenurodė, kad atlikus laisvės atėmimo bausmę ir išėjus į laisvę neiškyla jokių problemų, kurios neapsunkintų adaptacijos ar neskatintų vėl nusikalsti. Jau nekalbant apie prieš tai minėtas problemas, išskylančias pačioje pataisos įstaigoje, kone visi nuteistieji paminėjo tokias problemas bei pakartotinai nusikalsti skatinančias priežastis kaip neigiamas aplinkinių žmonių požiūris į laisvės atėmimo bausmę atlikusį asmenį bei nepasikeitusi gyvenamoji aplinka, į kurią grįžtama atlikus bausmę.

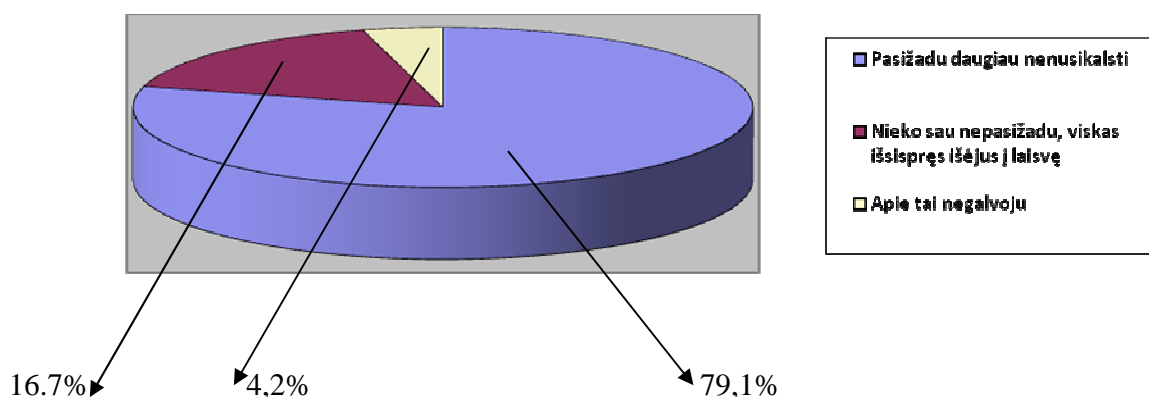
Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa pabrėžia, kad nemažą dalį nusikaltimų padaro asmenys, jau atlikę laisvės atėmimo bausmę, todėl siekiant išvengti šių neigiamų laisvės atėmimo bausmės padarinių, turi būti tobulinama laisvės atėmimo bausmę atlikusių asmenų socialinės adaptacijos sistema, kuri padėtų jiems prisitaikyti prie gyvenimo visuomenėje.

Po gyvenimo pataisos įstaigoje bei visų pataisos priemonių laisvės atėmimo bausmė nuteistų asmenų atžvilgiu taikymo, tenka pagaliau išeiti į laisvę ir vėl sugrįžti į civilizuotą visuomenę. Toks sugrįžimas negali nebūti bent kiek komplikuoatas, kadangi viskas kardinaliai keičiasi ir būtent tuomet paaiškėja visų pataisos įstaigoje taikytų pataisos priemonių jau minėtas prieštaravimas. Pabrėžtina, kad tarp tyrimo metu kalbintų nuteistųjų nebuvo nei vieno, kuris nurodytų, kad po laisvės atėmimo bausmės atlikimo išėjus į laisvę nekyla jokių problemų. Tiesa, skirtingoms nuteistųjų amžiaus grupėms priklausantys asmenys nurodė šiek tiek skirtingus dalykus. Tarkim, 18-25 metų amžiaus jaunuolių dauguma pabrėžė, kad išėjus į laisvę pagrindinė problema, jų manymu, yra sunkumai susirandant pragyvenimo šaltinį, tuo tarpu 26-35 metų amžiaus asmenys buvo itin linkę pabrėžti neigiamą visuomenės požiūrį į juos, trukdantį jiems susirasti darbą, gyvenamąją vietą bei tiesiog adaptuotis visuomenėje. Būtent šie neigiami laisvės atėmimo bausmės atlikimo padariniai, pasak

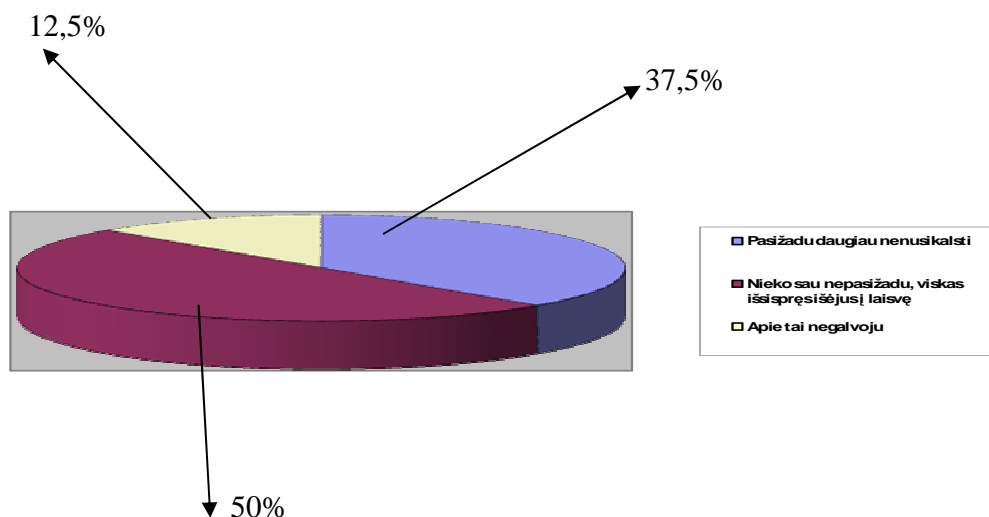
³⁴ Blaževičius J., Dermontas J. ir kt. Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė. Vadovėlis. Vilnius : Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 406.

nuteistųjų, skatina pakartotinai nusikalsti ir vėl sugrįžti į pataisos įstaigas, o kaskart vis sugrįžtant atgal darosi vis sunkiau išmokyti gyventi laisvėje. Tą patvirtina ir nuteistųjų apklausos rezultatai, kuomet visiems nuteistiesiems uždavus tą patį klausimą, ar atlikę laisvės atėmimo bausmę jis pasižada daugiau nebenusikalsti, dauguma nuteistųjų pirmą kartą teigė pasižadantys išėję į laisvę gyventi dorai, tuo tarpu dauguma nuteistųjų jau ne pirmą kartą teigia, kad nieko sau nepasižada ir mano, kad viskas išsispręs išėjus į laisvę arba tiesiog apie tai negalvoja.

2 paveikslas. Nuteistųjų pirmą kartą požiūris į pakartotinio nusikaltimo galimybę

3 paveikslas. Ne pirmą kartą nuteistųjų asmenų požiūris į pakartotinio nusikaltimo galimybę

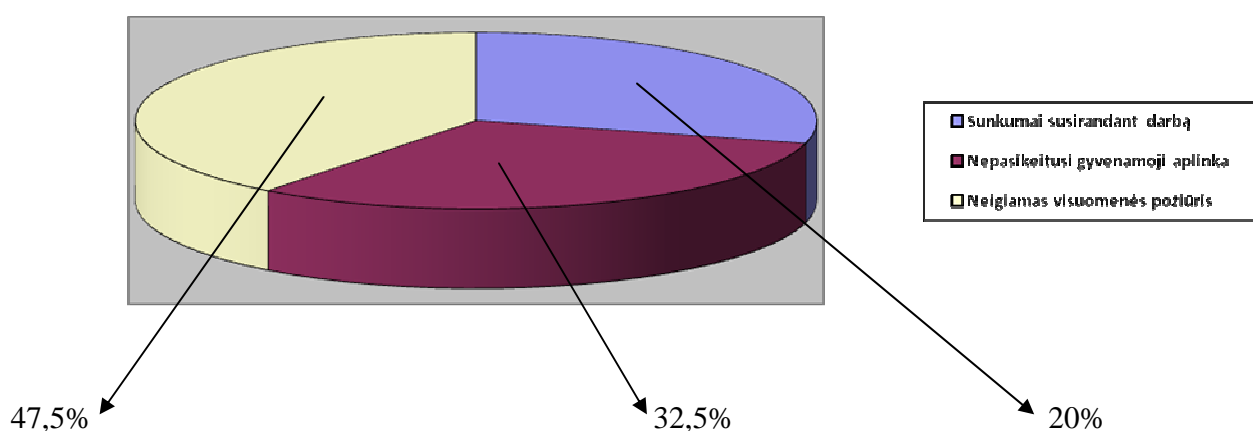

Taigi panašu, kad vieną kartą atlikus laisvės atėmimo bausmę ir po kurio laiko vėl sugrįžus į pataisos įstaigą, mąstymas apie ateitį ir savo gyvenimo tikslų siekimą pasikeičia. Siekiant atsakyti į klausimą kodėl taip yra, neužtenka išanalizuoti ir apibendrinti pataisos priemonių, taikomų laisvės atėmimo bausme nuteistiems asmenims jiems dar esant pataisos įstaigoje, teorinius bei praktinius aspektus. Svarbu įvertinti ir pačios visuomenės, į kurią sugrįžtama atlikus bausmę, požiūrį bei pačių nuteistųjų pastangas, siekiant sėkmingai joje adaptuotis, kas taip pat yra labai svarbu ir tiesiogiai

siejasi su laisvės atėmimo bausmės įtaka pakartotiniam nusikalstamumui.

Tyrimo metu anketų pagalba buvo klausiama nuteistųjų, kokios, jų manymu priežastys skatina pakartotinai nusikalsti atlikus laisvės atėmimo bausmę. Nuteistųjų atsakymai nebuvo visiškai vienodi, tačiau dauguma nurodė sunkumus susirandant darbą, apie kurį jau buvo kalbėta ankstesniuose skyriuose, neigiamą aplinkinių žmonių požiūrį į laisvės atėmimo bausmę atlikusį asmenį bei nepasikeitusią gyvenamąją aplinką, į kurią grįžtama atlikus laisvės atėmimo bausmę.

4 paveikslas. Priežastys, skatinančios pakartotinai nusikalsti, nuteistųjų akimis

3.1 Visuomenės požiūris kaip neigiamas laisvės atėmimo bausmės atlikimo padarinys

Tyrimo metu bendraujant su nuteistaisiais, kaip jau buvo minėta, iškilo vienas akivaizdus faktas – praktiškai visi kaip vieną iš pagrindinių adaptacijos sunkumų bei nusikaltimų kartojimo priežasčių išėjus į laisvę nurodė neigiamą visuomenės požiūrį į juos ir nenorą priimti teistų asmenų į savo tarpą, etikečių jiems klijavimą.

Šią, vadinamąją „etikečių teoriją“, vienas iš pirmųjų pasiūlė amerikiečių istorikas F. Tannenbaumas. Jo teigimu, visuomenėje nuo neigiamo asmens poelgio vertinimo palapsniui pereinama prie neigiamo paties asmens vertinimo. Žmogui tarsi užklijuojama etiketė ir save jis pradeda vertinti būtent pagal tai. Jam sakoma: „tu esi nusikaltėlis“, į jį žiūrima kaip į nusikaltėlį, netgi policijos pareigūnai pirmiausia atkreipia dėmesį į tokį asmenį įvykus kokiai nors negatyviai veikai tokio asmens gyvenamoje aplinkoje. Nuteistųjų laisvės atėmimo bausme atsakymuose dėl neigiamo visuomenės požiūrio atsispindi vadinamieji socialinės percepcijos pokyčiai. Asmenys ir patys pradeda kitaip vertinti aplinkinius, kitaip suvokti jų elgesį. Tai, kas vyksta, netgi šiek tiek panašu į paranoją. Paranojikas savaip reaguoja į aplinkinių elgesį, lygiai taip pat elgiasi ir

nusikaltėlis – viską, kas vyksta aplink jį, visus, jo atžvilgiu nutinkančius dalykus jis sieja tik su tuo, kad yra nusikaltėlis. Jo nepriėmė į darbą, neatsakė į pateiktą klausimą, keistai į jį pasižiūrėjo – viskas tik dėl to, kad jis yra nusikaltėlis ir su juo elgiamasi kaip su nusikaltėliu. O visa tai sukelia atsakomąją individo reakciją – jis pradeda elgtis taip, kad žmonės iš tikrųjų ima žiūrėti į jį kaip į nusikaltėlį.³⁵ Visa tai patvirtina patys nuteistieji, ypač tie, kurie laisvės atėmimo bausmę atlieka jau ne pirmą kartą. Iš dvidešimties asmenų, kuriems buvo užduotas klausimas, su kokiomis dažniausiai problemomis susiduriama išėjus į laisvę ir kas skatina pakartotinai nusikalsti, net keturiolika paminėjo neigiamą visuomenės požiūrį į juos.

Čia būtų galima paminėti vieną iš nusikaltimų priežasčių teorijų, kurią nagrinėjo amerikiečių kriminologas F. Thrasher. Šio mokslininko teigimu, socialinė aplinka, kurioje gyvena žmogus, turi sugebėti patenkinti bent keturis jo norus : naujų išpūdžių, simpatijos, saugumo bei pripažinimo.³⁶ Jeigu šie norai patenkinami, mes jau galime kalbėti apie socialinę kontrolę, kuri skatina laikytis įstatymų, tinkamai gyventi savo socialinėje aplinkoje ir nenusikalsti. Tačiau jeigu šie norai nepatenkinami aplinkoje, kurioje asmuo gyvena, stengiamasi juos patenkinti kitokiais būdais. Neigiamas visuomenės požiūris bei socialinė aplinka, į kurią sugrįžta gyventi atlikusieji laisvės atėmimo bausmę, netenkina svarbiausių mūsų jau minėtų poreikių, todėl jų patenkinimo, kaip minėta, ieškoma kitokiais būdais. Trūkstant šios, vadinamosios socialinės kontrolės, kurios svarbūs aspektai yra pripažinimas bei simpatija, laisvės atėmimo bausmę atlikę asmenys vėl susigundo pakartotinai nusikalsti. Pasak pačių nuteistųjų, nuo neigiamo požiūrio į juos prasideda ir visos kitos problemos – darbdaviai nenori priimti jų į darbą, jiems sunku sukurti šeimą, sunku susirasti būstą, kartais netgi labai sunku susirasti draugų, kurie būtų iš kitos aplinkos, nesusiję su nusikalstamu pasauliu.

Juk laisvės atėmimo bausmė – viena iš griežčiausių bausmių, kurią numato Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas ir žmonių sąmonėje ji siejasi su itin sunkiais nusikaltimais bei pavojingais nusikaltėliais, kurie nusipelnė tik tokios bausmės. Taigi atlikęs laisvės atėmimo bausmę ir išėjęs į laisvę nuteistasis būtent taip ir vertinamas žmonių akyse. Ypač sunku yra dar ir todėl, kad savo praeities išėjusiam į laisvę asmeniui nuslėpti yra praktiškai neįmanoma. Dažnai grįžtama į tuos pačius namus ir tą pačią aplinką, kur buvo gyventa prieš laisvės atėmimo bausmės atlikimą, kur visi aplinkiniai, kaimynai ir kiti žmonės apie asmenį žino viską. Logiška, kad tokiomis sąlygomis ir tokioje socialinėje aplinkoje, kurioje asmuo nesulaukia nei pripažinimo, nei simpatijos, labai

³⁵ Justickis V. Kriminologija : vadovėlis. 1 dalis. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. P.181.

³⁶ Justickis V. Kriminologija : vadovėlis. 1 dalis. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. P. 155.

sudėtinga gyvenimą pradėti iš naujo, užmirštant tą „dėmę“, parsineštą iš įkalinimo įstaigos ir elgtis ne taip, kaip iš tavęs tikisi aplinkiniai.

Visas šis neigiamas požiūris, ši stigmatizacija verčia išėjusį į laisvę žmogų jaustis esančiu už įstatymo ribų, tarsi iš naujo pasmerktą naujai nusikalstamai veiklai. Juk asmenybė – tai tam tikra prasme žmogaus psichinių reakcijų į aplinkinių žmonių nuomonę apie jį suma, toks įsitikinimas formuojasi veikiant kitų asmenų vertinimams. Būtent dėl to tenka pripažinti klaidą nuolatinius priekaištus asmeniui dėl jo buvusių „nuodėmių“. Juk kuo dažniau jam bus leidžiama suprasti, kad aplinkiniai iš jo laukia nusikalstamo elgesio, tuo didesnė bus tokio elgesio tikimybė.³⁷ Vadinamoji „etikečių“ klįjavimo teorija bando paaiškinti, kodėl kitų žmonių socialinė reakcija į asmenį gali jį paveikti bei kaip paveikti. Plėtojant šią teoriją bei kalbant apie neigiamą visuomenės požiūrį į laisvės atėmimo bausmę atlikusius asmenis, galima pakalbėti ir apie tai, kaip, kodėl ir kokiems žmonėms šios „etiketės“ yra priklijuojamos. Labai dažnai žmonės turi susikūrę vadinamuosius nusikaltėlių stereotipus ir vienas iš vertimo kriterijų būna tai, kad asmuo yra atlikęs laisvės atėmimo bausmę. Mūsų visuomenėje toks „tipiškas“ nusikaltėlio įvaizdis sutampa su žemiausios klasės atstovo įvaizdžiu. Kyla klausimas kodėl taip yra? Atsakymas greičiausiai slypi tame, kad tenka pripažinti, nusikaltimus visgi dažniausiai daro būtent tai žemesniajai klasei priklausantys asmenys. Ir nebūtinai todėl, kad jiems trūksta pinigų. Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa kaip vienas iš pirmųjų nusikaltimų priežasčių mini žmonių neužimtumą bei išsilavinimo stoką. Tenka pripažinti, kad būtent žemesniosios klasės atstovams šie dalykai ir yra didžiausia problema. Bendraujant su nusikaltimus ar kitus teisės pažeidimus įvykdžiusiais asmenimis, praktiškai visi nurodė, kad turi pagrindinį arba vidurinį išsilavinimą. Žinoma, šiuo atveju mes nekalbame apie nusikaltimus ir nusikaltėlius, kurie galėtų būti įvardijami kaip „prestižiniai“. Kaip pavyzdys tai galėtų būti asmenys, užimantys aukštas pareigas ir dažniausiai įvykdantys nusikaltimus finansų sistemai, piktnaudžiavimus tarnyba ir pan. Tenka pripažinti, kad tokie asmenys itin retai nuteisiami realia laisvės atėmimo bausme ir nors jų padaryti nusikaltimai gana dažnai nemažai kainuoja valstybei, žmonės, kurdami savo nusikaltėlių stereotipus ir klįjuodami „etiketes“, aplenkia tokius „prestižinius“ nusikaltėlius, nes jie paprasčiausiai nepanašūs į standartinius, visuomenei įprastus nusikaltėlius. Juk jiems niekada neteko atlikinėti laisvės atėmimo bausmės, jie nepriklauso žemiausiai visuomenės klasei, jie yra išsilavinę ir užima aukštas pareigas. Tuo tarpu nuteistieji bei lygtinai paleistieji iš laisvės atėmimo įstaigų asmenys, su kuriais teko bendrauti autoriui, dažniausiai buvo įvykdę turtinio pobūdžio nusikaltimus, turintys, kaip jau buvo minėta, pagrindinį arba vidurinį

³⁷ Bluvšteinas J., Bieliūnas E. ir kt. Kriminologija. – Vilnius : Pradai, 1994. P. 238.

išsilavinimą bei iki nusikaltimo padarymo neturėję nuolatinio pragyvenimo šaltinio arba užsiiminėję atsitiktiniais darbais.

Atsižvelgiant į visa tai darosi akivaizdu, kodėl visuomenė turi susiformavusi būtent tokį įvaizdį apie tipišką nusikaltėlį, kuriam prikljuojama jau minėta „etiketė“, labai dažnai užkertanti kelius sugrįžimui į visuomenę bei prisitaikymui joje, ypatingai atlikus laisvės atėmimo bausmę.

3.1.1 „Etikečių“ klijavimas: nuteistųjų kaltė

Kalbant apie neigiamą visuomenės požiūrį į laisvės atėmimo bausmę atlikusį asmenį nereikia pamiršti, kad tokio asmens elgesys dar būnant pataisos įstaigoje taip pat prisideda prie vėlesnio visuomenės požiūrio tiek į jį, tiek ir į visus kitus laisvės atėmimo bausmę atliekančius ar atlikusius asmenis. Kaip žinia, visuomenės požiūriui į tam tikrus dalykus nemažą įtaką turi žiniasklaida, kuri kartais ne be reikalo vadinama ketvirtąja valdžia. Būtent iš žiniasklaidos žmonės ir gauna daugiausia informacijos apie gyvenimą pataisos įstaigose, kadangi šiaip į jas patekti ir susipažinti iš vidaus eiliniam žmogui nėra galimybių. O kokią gi informaciją apie pataisos įstaigas ir nuteistųjų gyvenimą jose teikia žiniasklaida? Susipažinus su naujausių straipsnių įvairiuose Lietuvos dienraščiuose turiniu, tenka pripažinti, kad skleidžiama informacija yra itin neigiama, tačiau dėl to negalima kaltinti vien tik žiniasklaidos, čia išvelgiama ir nemažai pačių nuteistųjų kaltės, kurie, kaip viename interviu pabrėžė Lietuvos Respublikos Teisingumo ministras Remigijus Šimašius „turi per daug laisvo laiko, kurį daugiau skiria savo teisių, o ne pareigų analizavimui“.

„Alytaus pataisos namų nuteistieji paskelbė bado streiką. Kalėjimų departamento nuomone, streikas susijęs su šią savaitę įkalinimo įstaigoje atliktomis kratomis. Kaip praneša Kalėjimų departamentas trečiadienį Alytaus pataisos namuose 4, 8 ir 9 lokaliniuose sektoriuose atlikta bendroji planinė krata. Kratą atlikę Alytaus pataisos namų, Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos ir Viešojo saugumo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos pareigūnai rado bei paėmė iš nuteistųjų draudžiamus nuteistiesiems turėti daiktus: 6 mobiliuosius telefonus, 8 SIM korteles, 3 telefonų kroviklius, 2 medicininius švirkštus, 3 medicininės adatas, 2 internetines jungtis. Tą pačią dieną šiuose pataisos namuose 8 ir 9 lokaliniuose sektoriuose gyvenantys 66 nuteistieji (iš viso šiuose sektoriuose bausmę atlieka 202 nuteistieji) raštu atsisakė valgyti įstaigos virtuvėje pagamintą maistą. Ketvirtadienį prie bado streiko prisijungė dar 52 nuteistieji, gyvenantys 4-ame lokaliniame sektoriuje. Badavimo motyvais nuteistieji nurodė tai, kad, jų nuomone, įstaigos virtuvėje pagamintas maistas yra nekokybiškas; nuteistųjų parduotuvėje esančių prekių kainos aukštesnės už

prekių kainas laisvėje; įstaigoje yra montuojama mobiliųjų telefonų blokavimo įranga.”³⁸

„Pravieniškių 2-uosiuose pataisos namuose-atvirojoje kolonijoje bado akciją paskelbė 169 nuteistieji, nepatenkinti bausmių atlikimo sąlygomis, teigia įstaigos administracija. Įstaigos direktoriaus pavaduotojas Lionius Demjanovas BNS pirmadienį sakė, kad šie nuteistieji nevalgo jiems pateikiamo maisto. Akciją kovo 10 dieną paskelbė 75 nuteistieji. Iš viso įstaigoje bausmę atlieka 1238 asmenys. Anot L.Demjanovo, nuteistieji reikalauja tiesioginių pasimatymų be stiklinių pertvarų, galimybės visur naudotis asmeniniais kompiuteriais, gauti pašalpą, net jei ji nepriklauso pagal įstatymą, rekonstruoti valgyklą, gyventi grupėse pasiskirstant pagal miestus, įrengti dušų būrių patalpose, pirtimi leisti naudotis dažniau nei kartą per savaitę, už nuobaudas patekusiesiems į drausmės grupę leisti turėti garso ir vaizdo aparatūrą.“³⁹

Nieko stebėtino, kad tokie nuteistųjų teiginiai, dėl jiems pataisos įstaigose patiekiamo neva prastos kokybės maisto, pašalpų reikalavimas ir pan., kelia visuomenės nariams pyktį. Ypač tai aktualu šių dienų visuomenėje, kuomet dėl vadinamosios ekonominės krizės nemaža dalis žmonių prarado darbą, buvo mažinami atlyginimai bei pensijos ir kai dauguma visuomenės narių buvo priversti prisitaikyti prie prastesnių gyvenimo sąlygų. Tuo tarpu nuteistieji, kuriems šiuo metu atliekant laisvės atėmimo bausmę yra leidžiama naudotis ne tik televizoriais ar kompiuteriais, tačiau taip pat ir garso bei vaizdo grotuvais, elektriniais virduliais, ventiliatoriais ir pan., sužinoję, kad už šių prietaisų naudojimo metu suvartotą elektros energiją teks mokėti patiems, buvo itin nepatenkinti, nors šis reikalavimas yra natūralus ir suprantamas. Pastebėtina, kad dauguma nuteistųjų labai dažnai pamiršta, kad neįmanoma gyventi vadovaujantis vien tik savo teisėmis ir visiškai pamirštant pareigas. Dabartiniu laikotarpiu ir dabartinėmis gyvenimo sąlygomis žmonės apskritai yra pikti ir dažnas pabrėžia, kad negana to, jog reikia mokėti didžiulius mokesčius valstybei, iš jo pinigų dar yra išlaikomi ir nuteistieji, kurių dauguma gyvendami laisvėje nesivargino dirbti, o pažeidinėjo įstatymus. Remiantis Kalėjimų departamento duomenimis, vieno nuteistojo išlaikymas per parą vidutiniškai kainuoja 57 litus 35 centus. 2010 metų pradžioje Lietuvos pataisos įstaigose buvo 8267 nuteistieji, vadinasi, visų nuteistųjų išlaikymas per parą vidutiniškai kainuoja 474 112 litų 45 centus. Nepaisant to, nuteistieji nėra patenkinti savo gyvenimo sąlygomis, reikalauja dar daugiau teisių, skundžiasi pernelyg griežtomis režimo sąlygomis ir tokiais savo pareiškimais sukelia pyktį, kuris skatina neigiamą požiūrį į juos ir išlieka netgi jiems atlikus laisvės atėmimo bausmę bei išėjus į laisvę. O juk būtent šis požiūris, pačių nuteistųjų teigimu, yra viena iš priešasčių skatinančių

³⁸ www.apn.lt/?mode=news&m_id=3. Prisijungimo laikas: 2010-10-20.

³⁹ www.ppn1.lt/naujienos.php. Prisijungimo laikas: 2010-10-20.

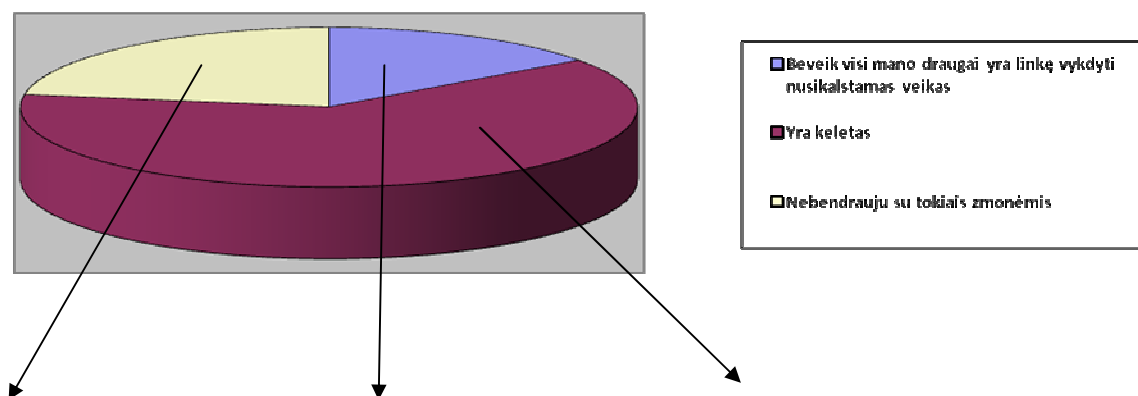
pakartotinai nusikalsti ir vėl sugrįžti atgal į pataisos įstaigas, taip tarsi patvirtinant ir įrodant, kad visuomenė buvo teisi teigdama, kad sugrįžę iš pataisos įstaigų asmenys yra nė trupučio nepasitaisę ir nenusipelnę gyventi civilizuotoje visuomenėje.

Taigi, tenka pripažinti, kad ne vien dėl visuomenės, bet ir dėl savo pačių kaltės laisvės atėmimo bausmę atlikę asmenys nesugeba prisitaikyti joje, o to nepadarę yra priversti pakartotinai nusikalsti ir sugrįžti ten, kur viskas jau pažįstama ir, kad ir kaip absurdiškai tai skambėtų, sava. Tačiau ši nuteistųjų kaltė daugeliu atveju atsiranda būtent dėl jau minėtų laisvės atėmimo bausmės bei jos metu taikomų pataisos priemonių trūkumų, kurie trukdo teigiama linkme koreguoti savo elgesį.

3.2 Aplinka, į kurią sugrįžta laisvės atėmimo bausmę atlikę asmenys

Aptarus neigiamą visuomenės požiūrį, kaip vieną iš pagrindinių nuteistųjų nurodytų problemų, trukdančių įsilieti į visuomenę ir daugiau nebenusikalsti bei jos pagrindines priežastis, reikėtų paminėti ir dar vieną problemą, kurią taip pat paminėjo kone visi nuteistieji – nepasikeitusią aplinką, į kurią sugrįžtama atlikus bausmę ir draugus, kurie taip pat yra linkę daryti nusikalstamas veikas. Ypatingai šią problemą pabrėžė 26-35 metų amžiaus nuteistieji, atliekantys laisvės atėmimo bausmę jau ne pirmą kartą. (iš septyniolikos net devyni tai nurodė kaip vieną iš pakartotinio nusikalstamumo priežasčių). Be to, tik devyni iš keturiasdešimties apklaustų nuteistųjų, šiuo metu atliekančių laisvės atėmimo bausmę nurodė, kad nebendrauja su laisvėje esančiais asmenimis, kurie yra linkę daryti nusikalstamas veikas ir neturi tokių draugų.

5 paveikslas. Laisvėje esantys nuteistųjų draugai

32,5%

5%

62,5%

Pažymėtina, kad daugiausia nuteistųjų, nurodžiusių, kad laisvėje likę jų draugai kone visi yra linkę daryti nusikaltimus arba patys jau kažkada buvo nuteisti laisvės atėmimo bausme, buvo 18-25 metų amžiaus grupėje, t.y. neseniai sulaukusių pilnametystės bei jaunų žmonių. Netgi atliekantys laisvės atėmimo bausmę pirmą kartą nurodė, kad kone visi jų draugai yra būtent tokie. Čia atsiskleidžia ir nepilnamečių nusikalstamumo problemos, kurios, kartu su pakartotiniu nusikalstamumo sudaro pagrindinę dalį Lietuvoje užfiksuojamų nusikalstamų veikų. Juk nesunku pastebėti, kad kuo jaunesnis žmogus, tuo svarbesnė jam yra aplinka, kurioje jis gyvena bei asmenys, kurie jį supa. Yra nurodoma, kad nusikalstamumo priežastys galėtų būti suprantamos kaip faktoriai, darantys įtaką formuojantis asmenybės vertybinėms orientacijoms, kurios sudaro prielaidas konkrečiose situacijose pasirinkti nusikalstamo elgesio modelį. Kitaip tariant, nusikalstamumo priežastys atsako į klausimą, kodėl žmonėms atsiranda polinkis elgtis nusikalstamu būdu. Vaiko gyvenime pirmoji ir svarbiausia aplinka yra šeima. Būtent šeima pirmiausia lemia asmenybės formavimąsi, perduoda socialines vertybes, moko dorovės bei moralės. Autoriai, rašantys apie raidos psichologiją teigia, kad šeimos įtaka vaikui didžiausia yra pirmaisiais jo gyvenimo metais, po to ši įtaka silpnėja, tačiau tai ką vaikas patyrė bei išmoko šeimoje, turi didelę reikšmę vėlesniam jo elgesiui. Prie nusikalstamo elgesio pasirinkimo gali atvesti tokie šeimoje vykstantys procesai, kaip grubumas, žiaurumas, piktnaudžiavimas alkoholiu ar tiesiog auklėjimo klaidos. Be šeimos taip pat labai svarbią įtaką nepilnamečiui daro aplinka, kurioje jis praleidžia savo laisvalaikį bei draugai. Stengdamasis būti panašus į savo draugus, vaikas gali susidėti su netinkamomis paauglių grupėmis. Dar viena iš galimų nusikalstamo elgesio pasirinkimo priežasčių gali būti draugų, bendraamžių atstūmimas, patyčios, nesėkmės mokykloje, nenoras bendrauti su vaiku. Tokiu atveju vaikas gali pradėti ieškoti naujų veiklos sričių, dažnai ir nusikalstamų, kuriose jis sulauktų pripažinimo, būtų suprastas ir gerbiamas. Taip vaikas atsiduria nusikalstamosiose paauglių grupuotėse. Tyrimus apie nusikalstamas jaunimo grupuotes atliko amerikiečių kriminologas F. Thrasher. Jis nustatė, kad jaunimo grupuotės ypatingai paplitusios ten, kur šeima, bendruomenė netenkina svarbiausių jaunimo poreikių ir tie poreikiai tuomet tegali būti patenkinti tarp tokių pat, kaip jis, žmonių. Pasak šio mokslininko, jaunimo grupuotės savo nariams nustato gana griežtas elgesio taisykles, kurioms privalu paklusti, siekiant pagarbos ir pripažinimo. Niekam ne paslaptis, kad tie, kurie grįžta į šias nusikalstamas grupuotes atlikę laisvės atėmimo bausmę, nusipelno ypatingos „pagarbos“ ir yra „pavyzdžiu“ kitiems. Šioje situacijoje atsispindi vadinamoji frustracijos dėl statuso teorija, kuri pabrėžia, kad neigiamas kokios nors socialinės grupės (šiuo atveju nusikalstamos jaunimo

grupuotės) nuostatas formuoja jos visuomeninė padėtis. Jaunas žmogus tarsi yra tarp dviejų pasaulių – nusikalstamo ir nenusikalstamo ir galiausiai pasirenka jis tą, kuris labiausiai patenkina jo socialinius lūkesčius bei apibrėžia jo statusą visuomenėje. Toks žmogus, atsidūręs laisvės atėmimo įstaigoje ir vėliau iš jos išėjęs, yra itin pažeidžiamas, kadangi, viena vertus, jis galbūt ir norėtų prisitaikyti prie civilizuotos visuomenės ir gyventi pagal jos taisykles (net dešimt iš keturiolikos pirmą kartą laisvės atėmimo bausmę atliekančių 18-25 metų jaunuolių nurodė, kad pasižada sau daugiau nebenusikalsti), tačiau, kita vertus, sugrįžus į tą pačią aplinką ir kartu „parsinešant“ jau minėtą „etiketę“, neigiamą visuomenės požiūrį, kuris, kaip jau buvo minėta, skatina ir pačiam save vertinti neigiamai, yra itin sunku sėkmingai adaptuotis visuomenėje bei vykdyti sau duotus pažadus ir vėlgi skatina pakartotinai nusikalsti.

Taigi, išėjimas į laisvę atlikus laisvės atėmimo bausmę nuteistiesiems yra tikrai sudėtingas dalykas, tiek dėl nepakankamai efektyvių laisvės atėmimo bausmė nuteistų asmenų pataisos priemonių, tiek dėl pačių nuteistųjų ir visuomenės kaltės. O visiems šiems minėtiems veiksniams susijungus į vieną atsiranda būtent tas neigiamas padarinys, kurio siekiama išvengti pirmiausia, taikant laisvės atėmimo bausmę – pakartotinis nusikalstamumas. Ar įmanoma šio reiškinio išvengti tobulinant laisvės atėmimo, kaip bausmės, remiantis oficialia statistika, dažniausiai skiriamos nusikaltimus padariusiems asmenims? O galbūt pats laikas ieškoti galimų alternatyvų šiai bausmei bei tobulinti šiuo metu Lietuvoje funkcionuojančią probacijos sistemą, siekiant išvengti tokio neigiamo socialinio reiškinio, kaip pakartotinis nusikalstamumas.

4. ALTERNATYVŲ LAISVĖS ATĖMIMUI PROBLEMATIKA

Kalbant apie alternatyvas laisvės atėmimo bausmei, pabrėžiamas vienas svarbiausių bausmės tikslų – nusikaltusio asmens pataisymas, t.y. jo resocializacija. Jungtinių Tautų Organizacijos patvirtintose Tipinėse minimaliose elgesio su kalniais taisyklėse (60–62 taisyklė) rekomenduojama socialinę rehabilitaciją taikyti ir asmenims, lygtinai paleistiems iš pataisos įstaigų: „pageidautina, kad būtų imamas reikiamų priemonių laipsniškai grąžinti kalinį į gyvenimą visuomenėje“, „jo priežiūra neturi būti patikėta policijai ir turi būti derinama su veiksminga socialine parama“, integruojant nuteistuosius į visuomenę „reikėtų pritraukti visuomenines organizacijas“. Analogiškos socialinės rehabilitacijos rekomendacijos pateikiamos Europos kalnimo įstaigų taisyklėse.

Viena iš rehabilitacijos formų yra probacija (parolis, mediacija) – tam tikra nuteistojo nubaudimo forma užsienio šalyse (Europoje, ypač Anglijoje ir Airijoje, bei JAV taikoma nuo XVIII a.). Probacija (probation – bandomasis laikotarpis, skiriamas lygtinai nuteistajam), parolis (lygtinis

paleidimas iš pataisos įstaigos pagal garbės žodį), mediacija (tarpininkavimas tarp nusikaltėlio ir aukos, juos sutaukiant bei sudarant sutartį dėl moralinės bei materialinės žalos atlyginimo arba nusikaltėlis siunčiamas į teisėsaugos institucijas atlikti bausmę izoliacijos sąlygomis). Būtent probacija plačiuoju požiūriu ir yra laisvės atėmimo bausmės alternatyva – nuteistasis bausmę atlieka ne izoliuotas nuo visuomenės (tai panašu į namų areštą). Probacijos metu atliekama nuteistojo asmens priežiūra, taikomos socialinės ir pedagoginės priemonės, nustatomi tam tikri įpareigojimai arba teisių suvaržymai. Pavyzdžiui, vienos valstybės probaciją vykdo bausmių vykdymo institucijos – teisingumo ministerijos padaliniai – Teismų departamentas (Čekijoje, Estijoje), Kalėjimų ir probacijos tarnyba (Švedijoje), o Škotijoje probaciją vykdo vietos savivaldybių socialinio departamento įstaigų socialiniai darbuotojai. Daugelyje Europos valstybių (pvz., Švedijoje) vykdyti probaciją padeda bendruomenės savanoriai.⁴⁰ Pagrindinis probacijos bruožas yra tai, kad nuteistasis bausmę atlieka neizoliuotas nuo savo įprastos gyvenamos aplinkos. Nuo kitų bausmių, taikomų neizoliuojant asmens, tokių kaip bauda, pareigų atėmimas, probacija skiriasi tuo, kad jos vykdymo metu atliekama nuteistojo asmens priežiūra, t.y. socialinių - pedagoginių priemonių taikymas. Probacija susideda iš dviejų dalių : pirma, jos, kaip baudžiamosios atsakomybės priemonės, turinį sudaro įpareigojimai ir draudimai, o antra, probacija siekiama padėti nuteistajam asmeniui, suteikiant jam socialinę bei psichologinę pagalbą. Taigi, probacijos formas apima ne tik baudžiamosios atsakomybės priemonės. Ją taip pat sudaro socialinė pagalba nuteistiesiems alternatyviomis laisvės atėmimui bausmėmis bei iš pataisos įstaigų paleistiems asmenims.

Probacija yra labai tampriai susijusi su tos šalies, kurioje ji taikoma kultūrinėmis ir socialinėmis aplinkybėmis. Kaip jau buvo minėta, dažniausiai probacija yra laikoma baudžiamosios atsakomybės priemonė, todėl probacijos sąvoka apimtų tokias priemones kaip viešieji darbai, mediacija, elektroninis monitoringas, bausmės atidėjimas, parolis bei kitos priemonės. Šios priemonės literatūroje skirstomos į dvi grupes: ‘front door’ - priekinių durų priemonės ir ‘back door’ - užpakalinių durų priemonės. Šis skirstymas yra susijęs su tuo, kad probacija yra laikoma alternatyva laisvės atėmimo bausmei - baudžiamosios atsakomybės priemonių visuma, kuria siekiama išvengti nuteistojo asmens izoliavimo. Laisvės atėmimo galima išvengti dvejais būdais: taikant baudžiamosios atsakomybės priemones, kurios padėtų išvengti laisvės atėmimo bausmės skyrimo (probacija) bei taikant priemones, kurios padėtų sutrumpinti laisvės atėmimo bausmės

⁴⁰ Dermontas J. Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme rehabilitacija // Acta paedagogica Vilnensia. Mokslo darbai Nr. 15, 2005.

terminą (parolis).⁴¹

Lietuvoje probacija, kaip sąlyginė alternatyva paskirtai laisvės atėmimo bausmei, kaip žinia, taikoma šiomis formomis : bausmės vykdymo atidėjimas, lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų. Remiantis Kalėjimo departamento duomenimis, 2010 metų birželio 30 dieną regionų pataisos inspekcijų įskaitose buvo 8403 asmenys, iš kurių 3352 laisvės atėmimo bausmės vykdymas buvo atidėtas, 7 asmenys, lygtinai atleisti nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą bei 1464 asmenys, lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų. Tokiems asmenims teismas, remdamasis Lietuvos Respublikos Baudžiamuoju kodeksu, gali nustatyti tam tikrus apribojimus bei paskirti įpareigojimus, pvz. nesilankyti tam tikrose vietose, būti namuose nustatytu laiku ir pan., tačiau jokia socialinė pagalba tokiems asmenims nėra taikoma ir faktiškai jie, nustačius jau minėtus įpareigojimus paliekami likimo valiai. Galbūt būtent dėl to iš dešimties lygtinai iš pataisos įstaigų paleistų asmenų, su kuriais buvo bendrauta tyrimo metu, net keturi pakartotinai nusikalto neišbuvę laisvėje nė vienerių metų. Pažymėtina ir tai, kad į pataisos įstaigas lygtinai iš jų paleisti asmenys grįžta ne vien dėl to, jog padarė naują nusikaltimą, bet dėl įvairių administracinių teisės pažeidimų vykdymo, teismo skirtų įpareigojimų bei apribojimų nesilaikymo. Šiuos neigiamus reiškinius, kaip rodo praktika, dažniausiai skatina pataisos priemonių, kurios nuteistiesiems taikomos laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu, trūkumai, socialinės rehabilitacijos programų stoka, neužtikrinama tinkama asmenų priežiūra, nesuteikiama pakankamai galimybių įsidarbinti ar mokytis. Šios pataisos priemonės, vienaip veikdamos nuteistuosius jiems atliekant laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigoje, galbūt galėtų funkcionuoti žymiai efektyviau šiems nuteistiesiems turint galimybę bausmę atlikti neizoliuotiems nuo visuomenės.

Šiuo metu Lietuvos Respublikos Seimui yra pateiktas svarstyti Probacijos įstatymo projektas, kuris teigia, kad „pagrindinis probacijos tikslas yra užtikrinti visuomenės saugumą, mažinant asmenų, kuriems paskirta probacija, nusikalstamų veikų recidyvą“. Probacijos vykdymas, remiantis šiuo įstatymo projektu, grindžiamas šiais principais:

1) nuteistojo resocializacijos ir visuomenės saugumo pusiausvyra (šis principas reiškia, kad nuteistojo priežiūra turi būti siejama su jo rizikos valdymu ir, atsižvelgiant į rizikos vertinimą, gali būti švelninama arba griežtinama);

2) probacijos priemonių individualizavimas ir visapusiškumas (šis principas reiškia, kad probacijos sąlygos turi atitikti nuteistojo riziką ir kriminogeninius veiksnius (poreikius), vykdant

⁴¹Kas yra probacija ir kodėl ji tokia svarbi? http://www.liapo.lt/reikia_zinoti1.htm Prisijungimo laikas: 2010-10-20 21.

probaciją turi būti kontroliuojamas ne tik nuteistųjų elgesys, bet ir įgyvendinamos veiksmingos socialinės reabilitacijos priemonės);

3) minimali intervencija ir proporcingumas (šis principas reiškia, kad asmens, kuriam paskirta probacija, teisių ir laisvių apribojimai, jiems taikytinos teisinės atsakomybės priemonės turi atitikti probacijos tikslą);

4) visuomenės dalyvavimas nuteistųjų pataisos procese (šis principas reiškia, kad į probacijos vykdymo procesą turi būti įtraukiami asociacijos ir savanoriai, taip pat kiti fiziniai ir juridiniai asmenys);

5) atkuriamasis teisingumas (šis principas reiškia, kad probacijos vykdymo metu turi būti taikomos restitucinio pobūdžio priemonės, užtikrinamas nukentėjusio asmens ir nuteistojo taikinimas, tarpininkavimas siekiant atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą).

Šiame įstatymo projekte siūloma daug įvairių priemonių: įteisinti elektroninį monitoringą, kad asmenys galėtų būti stebimi laisvėje, įteisinti priverstinio pobūdžio priemonės, pagal kurias nuteisti asmenys privalėtų dalyvauti įvairiose programose, kurios padėtų jiems pasukti iš nusikalstamo kelio, įteisinti visiškai kitokį savanorių dalyvavimą, įteisinti pakartotino nusikaltimo galimybės rizikos vertinimo išvadas, kurios leistų skirti adekvatesnę bausmę ir daugybę kitų dalykų, kurie šią sistemą pastatytų ant kojų. Ir būtų įmanoma pasiekti tai, ko visi ir tikisi iš bausmių, kad tai būtų ne tik poveikis ir neigiamos pasekmės nusikaltusiam asmeniui, bet kad nuteistasis daugiau nenusikalstų.⁴²

Viena iš įdomesnių naujovių, kuri galbūt galėtų patobulinti dabartinę probacijos sistemą, pašalindama iš jos jau minėtus trūkumus, siūloma šiuo įstatymo projektu, yra elektroninio stebėjimo (monitoringo) sistema. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje dėl kalėjimų perpildymo bei kalinių skaičiaus augimo teigiama, kad taikant visuomenines sankcijas ir priemones vietoj laisvės atėmimo bausmių būtina atkreipti dėmesį į elektroninį monitoringą. Būtent dėl to, siekiant mažinti laisvės atėmimo vietose esančių nuteistųjų skaičių ir užtikrinti veiksmingą nuteistųjų elgesio kontrolę daugelyje pasaulio valstybių naudojamos įvairios modernios priežiūros pažeidėjų priežiūros priemonės. Tokios priemonės nepertraukiamai kontroliuoja nuteistuosius, nustato jų buvimo vietą ir judėjimą, kaupia duomenis atsižvelgiant į kiekvieno asmens individualaus

⁴² Remigijus Šimašius : probacijos įstatymas leistų geriau įgyvendinti baudžiamąją atsakomybę.
<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-09-15-remigijus-simasius-probacijos-istatymas-leistu-geriau-igyvendinti-baudziamaja-atsakomybe/50310> Prisijungimo laikas: 2010-10-21.

stebėjimo sąlygas.⁴³ Sprendžiant iš anksčiau minėtų teiginių dėl nepakankamos nuteistųjų, kuriems taikoma probacija, kontrolės, gana dažnai skatinančios pakartotinai nusikalsti, elektroninio monitoringo taikymas šiuo atveju galbūt padėtų išspręsti šią problemą. Be to, tokia nuolatinė kontrolė savotiškai atitinka vieną iš laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu nuteistiesiems taikomų pataisos priemonių, t.y. režimą, tik taikant šį metodą režimas išvengtų vieno iš savo griežčiausių elementų – izoliacijos, kuri, kaip jau buvo minėta, itin neigiamai veikia vėlesnes nuteistųjų pastangas ir galimybes prisitaikyti civilizuotoje visuomenėje. Būdamas neizoliuotas nuo visuomenės ir tinkamai prižiūrimas bei kontroliuojamas nuteistasis taip pat galėtų efektyviau pasinaudoti tokiomis pataisos priemonėmis kaip darbas bei mokymasis. Vertinant alternatyvų laisvės atėmimui ekonominį efektyvumą, galima jį netiesiogiai susieti su neigiamu visuomenės požiūriu į nuteistąjį, kurio viena iš formavimosi priežasčių, kaip jau buvo minėta, yra brangus pataisos įstaigų ir tų pačių nuteistųjų išlaikymas. Vietoj realaus laisvės atėmimo paskyrus tinkamas alternatyvas, asmeniui nereikėtų skirti papildomų lėšų iš valstybės biudžeto, pragyvenimui jis galėtų užsidirbti pats ir tokiu būdu visuomenės požiūris į nuteistuosius šiek tiek pasikeistų, kas ateityje galėtų padėti pagerinti tinkamą jų socialinę adaptaciją bei išvengti pakartotinio nusikalstamumo tikimybės, kurios viena iš priežasčių, kaip tyrimo metu nurodė dauguma nuteistųjų, yra būtent neigiamas visuomenės požiūris į juos.

Dar vienas principas, kuriuo, pasak šio įstatymo projekto, turėtų būti grindžiama probacija, yra savanorių dalyvavimas šioje veikloje. Savanoriškas darbas probacijos srityje daugelyje pasaulio šalių tebelieka labai svarbus ir reikšmingas. Tai sąlygoja visų pirma tai, kad savanoriškas darbas nereikalauja daug materialinių išteklių, antra - žmonės, atliekantys šį darbą savanoriškumo pagrindu, dažniausiai yra entuziastingi, aktyvūs ir atsineša daug naujų, vertingų idėjų, taip tobulindami probacijoje taikomus socialinius bei pedagoginius metodus. Savanoriai yra labai svarbūs pagalbininkai probacijoje dirbantiems profesionalams, kurie dažniausiai turi labai daug klientų ir yra apkrauti darbu. Savanoriškas darbas nėra apribotas biurokratinės hierarchijos, todėl savanoriai gali dirbti lanksčiau bei kūrybiškiau, nei apmokami darbuotojai. Savanoriai nėra bausmės vykdytojai ir jų bendravimas yra mažiau formalizuotas, todėl jų teikiama psichosocialinė pagalba yra gilesnė ir efektyvesnė.⁴⁴

Žinoma, kol kas apie visą šią probacijos sistemą bei jos tobulinimo teigiamas ar neigiamas pasekmes pakartotiniam nusikalstamumui galima kalbėti tik teoriškai, tačiau vis dėl to, nemaža dalis

⁴³ Mesonienė S. Penitencinės sistemos teisinės raidos perspektyvos Lietuvoje // Jurisprudencija. Nr. 3 (117), 2009.

⁴⁴ www.liapo.lt/reikia_zinoti2.htm. Prisijungimo laikas: 2010-11-11.

apie laisvės atėmimo bausmės prieštaringumus rašančių bei kalbančių autorių pabrėžia, kad ši bausmė dėl tam tikrų savo vidinių trūkumų nesugeba pataisyti nuteistojo ir negarantuoja, kad jį atlikęs asmuo daugiau nenusikals bei siūlo skirti didesnę dėmesį galimoms alternatyvoms, kurias patobulinus bei jų taikymo metu naudojant tinkamas pataisos priemones, galbūt pavyktų pasiekti teigiamo rezultato ir išvengti pakartotinio nusikalstamumo.

IŠVADOS

1. Šiuolaikinėje visuomenėje, siekiant pažaboti tokį neigiamą socialinį reiškinį kaip nusikalstamumas, itin dažnai teismų praktikoje yra taikoma laisvės atėmimo bausmė, kuri labiausiai riboja nuteistojo teises ir laisves. Tačiau dažnas šios bausmės rūšies taikymas negarantuoja nusikalstamumo, kaip socialinio reiškinio, sumažėjimo ir netgi daro nemažą įtaką pakartotiniam nusikalstamumui.

2. Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas numato, kad nuteistųjų, kuriems paskirta laisvės atėmimo bausmė, pataisos priemonės yra šios : laisvės atėmimo režimas, nuteistųjų darbas, socialinė rehabilitacija, bendrasis lavinimas bei profesinis mokymas.
3. Režimas, kaip viena iš nuteistųjų pataisos priemonių, yra kupinas vidinių prieštaravimų, ypač dėl to, kad nuteistasis, būdamas pataisos įstaigoje, yra izoliuotas nuo visuomenės, kiekvienas jo poelgis itin griežtai kontroliuojamas, visą laiką jis praleidžia tarp tokių pat, kaip jis asmenų, dažnai nerodančių jam teigiamo pavyzdžio bei yra vertinamas ne tik pagal nustatytus formalius kriterijus, bet ir pagal pataisos įstaigose gyvuojančias neformalias taisykles.
4. Nuteistųjų darbas yra svarbus dėl auklėjamųjų, ekonominių, socialinių bei sveikatingumo tikslų, tačiau būtent darbas pataisos įstaigoje, jo privalomumas, subkultūrų įtaka, darbinių įgūdžių stoka bei nepakankamos galimybės įdarbinti visus norinčius, dažnai formuoja neigiamą požiūrį į patį darbą, kaip į pragyvenimo šaltinį atlikus bausmę ir išėjus į laisvę.
5. Išsilavinimo stoka yra viena iš pagrindinių nusikalstamumo priežasčių, todėl nuteistųjų laisvės atėmimo bausmė asmenų bendrasis lavinimas ir profesinis mokymas įvardijamas kaip viena iš jiems taikomų pataisos priemonių. Tačiau daugumos nuteistųjų nepageidavimas dalyvauti bendrojo lavinimo programose dažnai užkerta kelią norintiems mokytis asmenims, o nepakankamas vietų skaičius profesinės mokyklos filialuose ir ilgi mokymosi juose terminai sutrukdo nuteistiesiems įgyti norimą specialybę.
6. Socialinė rehabilitacija ir jos metu nuteistiesiems taikomos programos turėtų skatinti jų pasitaisymą, formuoti teigiamą mąstymą bei norą ateityje savo gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis. Tačiau sėkmingai siekti socialinės rehabilitacijos tikslų trukdo tai, kad dauguma nuteistųjų per daug pripranta prie specifinių pataisos įstaigos sąlygų bei patenka į ten egzistuojančios subkultūros įtaką.
7. Pagrindinės problemos bei kartu veiksniai, kurie skatina laisvės atėmimo bausmę atlikusius asmenis pakartotinai nusikalsti yra neigiamas visuomenės požiūris į juos ir nepasikeitusi gyvenamoji aplinka, į kurią sugrįžtama. Įvertinant šias problemas tiek pačių nuteistųjų, tiek visuomenės narių akimis, tenka pripažinti, kad dėl jų atsiradimo yra kaltos abi pusės.
8. Vertinant dabartinę situaciją pataisos įstaigose, išvelgiama nemažai trūkumų ne tik jų vidinėje aplinkoje, bet ir pataisos priemonėse, kurios taikomos laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų atžvilgiu. Susipynus visiems šiems prieštaravimams formuojasi neigiama

laisvės atėmimo bausmės įtaka ją atlikusiems asmenims, skatinanti juos pakartotinai nusikalsti ir atimanti galimybę sėkmingai adaptuotis visuomenėje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija //Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89 – 2741.

3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37 – 1341.
4. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73 – 3084.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras.
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. balandžio 8 d. nutarimas Nr. 264 „Dėl suimtųjų ir nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo organizavimo“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 43 – 1666.
8. Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos direktoriaus 2001 m. gruodžio 27 d. įsakymas Nr. 30 „Dėl Asmenų, kuriuos rengiamasi paleisti iš laisvės atėmimo vietų, teisinio ir socialinio švietimo programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 1 – 29.
9. Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos direktoriaus 2003 m. rugsėjo 24 d. įsakymas Nr. 4 / 07 – 174 „Dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2001 m. gruodžio 27 d. įsakymo Nr. 112 „Dėl asmenų, kuriuos rengiamasi paleisti iš laisvės atėmimo vietų, teisinio ir socialinio švietimo programos patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 92 – 4182.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 14 d. nutarimas Nr. 475 „Dėl Socialinės paramos nuteistiesiems fondo sudarymo ir jo lėšų naudojimo tvarkos patvirtinimo ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. gruodžio 5 d. nutarimo Nr. 1440 „Dėl socialinės paramos teikimo asmenims, grįžusiems iš laisvės atėmimo, kardomojo kalinimo vietų, socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų, ir šių asmenų įdarbinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 37 – 1617.
11. Teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 „Dėl Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 76 – 3498.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 balandžio 28 d. nutarimas Nr. 485 „Dėl Asmenų, įrašytų į pataisos inspekcijų įskaitą, priežiūros, kontrolės ir socialinės paramos jiems teikimo, pataisos inspekcijų veiklos ir materialinio aprūpinimo gerinimo 2004-2007 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 69-2396.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 24 d. nutarimas Nr. 619 „Dėl įkalinimo įstaigų renovavimo ir įkalinimo sąlygų humanizavimo 2004-2009 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 85-3081.

14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. vasario 21 d. nutarimas Nr. 220 „Dėl probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2007-03-03 Nr.27-989.
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. rugpjūčio 8 d. nutarimas Nr. 806 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007–2009 metų įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“// Valstybės žinios, 2007-08-18 Nr.90-3575.
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. balandžio 8 d. nutarimas Nr. 264 „Dėl suimtųjų ir nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo organizavimo“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 43 – 1666.
17. Lietuvos Respublikos Suėmimo vykdymo įstatymas // Valstybės žinios. 2009, Nr. I-1175.
18. Lietuvos Respublikos Probacijos įstatymo projektas. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=3689458p_query=&p_tr2=prisijungimo_laikas : 2010-10-01.

Tarptautiniai dokumentai:

1. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 30 d. rekomendacija Nr. R (99) 22 „Dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos mažinimo“.
2. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2006 m. sausio 11 d. rekomendacija Nr. R. (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“.
3. JT rezoliucija priimta 1999 m. liepos 28 d. „Mediacijos ir atkuriamojo teisingumo priemonių parengimas ir įgyvendinimas baudžiamojoje justicijoje“.
4. JT rezoliucija priimta 2000 m. liepos 27 d „Atkuriamojo teisingumo programų taikymo pagrindiniai principai baudžiamojoje teisėje“.
5. Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės // Stalioraitis P. Laisvės atėmimo bausmės reguliavimas tarptautiniuose teisės aktuose: mokomasis metodinis leidinys / red. S. Simutyte. – Vilnius: LTA, 1999.

Specialioji literatūra:

1. Christie N. Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. – Vilnius : Eugrimas, 1999.
2. Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes.- Vilnius : Mintis, 1992.
3. Blaževičius J., Dermontas J. ir kt. Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė. Vadovėlis.- Vilnius : Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.
4. Bluvšteinas J., Bieliūnas E. ir kt. Kriminologija. – Vilnius : Pradai, 1994.

5. Dapšys A., Misiūnas J., Čaplinskas A. Bausmės individualizavimo teisinės problemos. Teisės institutas T. 5. Vilnius, 2008.
6. Drakšas R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. – Vilnius : Justitia, 2008.
7. Dziegoraitis A. Baudžiamoji politika Lietuvoje : realybė ir perspektyvos. – Vilnius : DANIELIUS, 2002.
8. Foucault M. Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. – Vilnius : „Baltos lankos“, 1998.
9. Justickis V. Kriminologija I dalis. – Vilnius, 2001.
10. Justickis V. Kriminologija II dalis. -Vilnius, 2004.
11. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Kn. 1: Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. – Vilnius : Justitia, 2006.
12. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Kn. 2 : Aplinkybės, darančios įtaką baudžiamajai atsakomybei ir nusikalstamos veikos teisiniai padariniai. – Vilnius : Justitia, 2008.
13. Roth P. M. Prisons and prison systems. A Global Encyclopedia. Greenwood, 2001.
14. Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė : baudžiamosios politikos baudžiamieji, teisiniai ir vykdymo aspektai. – Vilnius : VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
15. Švedas G. Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis.- Vilnius : Teisinės informacijos centras, 2003.
16. Vileikienė E. Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos : sociologinė analizė. - Vilnius, 2007.
17. Vosyliūtė A., Maniukaitė G. ir kt. Kalėjimo įnamiai : grįžimo į visuomenę lūkesčiai. Kolektyvinė monografija. – Vilnius : Socialinių mokslų institutas, Lietuvos sociologų draugija, 2006.

Moksliniai straipsniai:

1. Jurgelaitienė G. Antrinio (recidyvinio) nusikalstamumo prevencijos veiksmingumo prielaidos // Jurisprudencija. Nr. 34 (26), 2002.
2. Jurgelaitienė G. Galiojančių baudžiamųjų įstatymų įtakos nusikalstamų veikų recidyvui kriminologinė analizė // Jurisprudencija. Nr. 51 (43), 2004.
3. Jurgelaitienė G. Recidyvinio nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje šiuolaikinės problemos // Jurisprudencija. Nr. 20 (12), 2001.
4. Jurgelaitienė G. Pagrindinės recidyvinio nusikalstamumo prevencijos kryptys Lietuvoje // Jurisprudencija. Nr. 12 (4), 1999.

5. Mesonienė S. Penitencinės sistemos teisinės raidos perspektyvos Lietuvoje // Jurisprudencija. Nr. 3 (117), 2009.
6. Petkus A. Kriminalinė subkultūra ir jos įtaka recidyviniam nusikalstamumui. // Jurisprudencija. Nr. 20 (12), 2001.
7. Petkus A. Kriminalinės subkultūros penitencinėse įstaigose genezė, raida ir struktūra // Jurisprudencija. Nr. 51 (43), 2004.
8. Starkus S., Uscila R. Recidyvinio nusikalstamumo raida 1999-2000 metais // Jurisprudencija. Nr. 13 (5), 1999.

Elektroniniai šaltiniai:

1. http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1. Prisijungimo laikas: 2010-10-02.
2. http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=sk_pavald&lang=. Prisijungimo laikas: 2010-10-02.
3. <http://www.liapo.lt/apie1.htm>. Prisijungimo laikas: 2010-10-05.
4. http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_1.htm. Prisijungimo laikas: 2010-10-01.
19. http://www.nplc.lt/centrov_naujienos.aspx. Prisijungimo laikas: 2010-10-01.
5. <http://www.teismai.lt/lt>. Prisijungimo laikas: 2010-10-05.

SANTRAUKA

Laisvės atėmimo bausmės įtaka pakartotiniam nusikalstamumui

Šiame magistro baigiamajame darbe analizuojamas laisvės atėmimo bausmės, kaip vienos iš dažniausiai teismo skiriamų bausmių, įtaka pakartotiniam nusikalstamumui bei jos atlikimo metu asmeniui taikomų pataisos priemonių teisiniai ir praktiniai aspektai, jų veiksmingumas ir efektyvumas, siekiant asmens pataisymo bei pakartotinio nusikalstamumo tikimybės išvengimo.

Pirmajame skyriuje analizuojama bausmės paskirtis ir esmė, pagrindiniai tikslai, kuriuos bausmei kelia įstatymų leidėjas. Apžvelgiamos bausmės teorijos, kurios įvairiais istoriniais laikotarpiais kėlė daugiausia diskusijų mokslininkų tarpe ir formavo dabartinę bausmės sampratą. Taip pat įvertinamas teismų vaidmuo skiriant bausmes ir įgyvendinant teisingumo principą.

Antrajame skyriuje apžvelgiamas laisvės atėmimo bausmės formavimasis istorijos tėkmėje, skirtingų kalinimo sistemų įtaka dabartinei kalinimo sistemai. Šiame skyriuje taip pat analizuojamos pataisos priemonės, taikomos laisvės atėmimo bausme nuteistiems asmenims, jų teigiami aspektai bei pagrindiniai trūkumai ir sąsaja su pakartotiniu nusikalstamumu.

Trečiajame skyriuje analizuojamos problemos, su kuriomis susiduria laisvės atėmimo bausmę atlikę ir į laisvę išėję asmenys, įvertinamos jų pačių pastangos siekiant sėkmingos adaptacijos visuomenėje bei formuojant visuomenės požiūrį į juos.

Ketvirtasis skyrius skirtas trumpai laisvės atėmimo bausmės alternatyvų apžvalgai, dabartinės jų būklės įvertinimui bei galimiems pokyčiams ateityje.

Apibendrinant nagrinėtas problemas, magistrinio darbo pabaigoje pateikiamos išvados.

SUMMARY

The influence of imprisonment on repeated criminality

The main purpose of this master final work is to reveal the influence of imprisonment on repeated criminality. It is important to analyse and evaluate all the corrective elements of the imprisonment that are used in the penitentiaries, because the behavior of the prisoner usually depends on it. Also it is important to identify how do all these elements can help prisoners to change and do not commit crimes any more.

The first chapter analyses the main purposes of the penalty that exists nowadays and the influence on it of all the theories of the punishment that used to exist in the past. Also this chapter contains the importance of the judge in the penalty committed process.

The second master's final work chapter talks about the formation of the imprisonment as it is nowadays and about the efficiency of all its corrective programs in order to avoid repeated criminality.

The third section is dedicated to all the difficulties that prisoners usually confront with after the imprisonment, not only because of the fault of the negative position of the society, but because of their behavior as well.

The fourth chapter reveals us all the positive and negative aspects of the alternatives for the imprisonment, that exist in Lithuania nowadays and about the opportunity to apply something new in that system in order to avoid repeated criminality.

To sum up everything that was written in the master's final work at the end of it we made conclusions, in order to evaluate if it is possible to correct prisoners behavior while using all these corrective elements of the imprisonment and to avoid repeated criminality.

Audronė Bagdonavičiūtė

Elektroninis paštas: aubagdo@gmail.com

1 PRIEDAS

ANKETA

Ši anketa yra anoniminė, joje nereikia nurodyti savo asmens duomenų, tik atsakyti į pateiktus klausimus.

Jūsų amžius :

- 18-25;
- 26-35;
- 36-45;
- 46 ir daugiau.

Ar šiuo metu pirmą kartą atliekate paskirtą laisvės atėmimo bausmę ar jau buvote nuteistas ir anksčiau?

- Pirmą kartą;
- Ne pirmą kartą.

Kaip vertinate kartu su Jumis laisvės atėmimo bausmę atliekančius asmenis?

- Teigiamai;
- Neigiamai;
- Vienus teigiamai, kitus neigiamai.

Kaip vertinate laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygas? Ar esate jomis patenkintas?

- Vertinu teigiamai, jokių nusiskundimų neturiu;
- Vertinu labai neigiamai;
- Apie tai tiesiog negalvoju.

Kaip atlikdami laisvės atėmimo bausmę leidžiate savo laisvalaikį? Trumpai aprašykite.

Ar atlikę laisvės atėmimo bausmę esate pasiryžę daugiau nenusikalsti?

- Taip, esu tvirtai pasiryžęs daugiau niekada nenusikalsti;

- Nežinau, dar apie tai negalvoju;
- Nieko sau nepasižadu, manau viskas išsispręs išėjus į laisvę.

Kaip manote, kokios priežastys visgi paskatina nusikalsti asmenis, atlikusius laisvės atėmimo bausmę? (galimi keli variantai).

- Sunkumai susirandant pragyvenimo šaltinį;
- Nenoras susirasti darbą;
- Neigiamų draugų ir aplinkos, kurioje buvo gyventa iki nuteisimo laisvės atėmimo bausme ir grįžus iš pataisos įstaigos, įtaka;
- Neigiamas aplinkinių žmonių požiūris, visuomenės nenoras į savo tarpą priimti teistą žmogų.

Kaip manote, kokios pagrindinės problemos iškyla asmenims, atlikusiems laisvės atėmimo bausmę ir išėjusiems į laisvę? (galimi keli variantai).

- Sunku susirasti darbą;
- Sunku susirasti gyvenamąją vietą;
- Nutrūkę ryšiai su artimaisiais ir šeima;
- Neigiamas aplinkinių požiūris į teistą žmogų;
- Nepasikeitusi gyvenamoji aplinka ir ta pati draugų kompanija, vėl skatinanti daryti nusikalstamas veikas.

Ar tarp Jūsų draugų ir pažįstamų yra daug tokių, kurie linkę vykdyti nusikalstamas veikas bei atlikusių laisvės atėmimo bausmę?

- Taip, beveik visi mano draugai yra būtent tokie;
- Yra keletas;
- Nebendrauju su tokiais žmonėmis.

Kaip manote, ar sunku atlikusiam laisvės atėmimo bausmę asmeniui susirasti antrąją pusę ir sukurti šeimą?

- Manau, kad labai sudėtinga, o kartais net neįmanoma;
- Manau, kad nesunku;
- Niekada apie tai negalvoju.

Ar atliekant laisvės atėmimo bausmę nutrūko Jūsų ryšiai su artimaisiais?

- Taip;
- Ne;
- Nutrūko, tačiau ne su visais.

Jeigu ryšiai nenutrūko, ar dažnai su jais bendraujate?

- Taip, kuo dažniau, kai tai tik įmanoma.
- Retkarčiais, kai parodau iniciatyvą;
- Susisiekiame kartais, kai atsiranda svarbių reikalų.